MALA BIBLIOTEKA „ALFA“

O SLAVNIM MUŽEVIMA GRADA RIMA

NAKLADA „ALFA“ ZAGREB

O SLAVNIM MUŽEVIMA GRADA RIMA

PRIJEVOD PROBRANIH BIOGRAFIJA STARIH RIMLJANA

O SLAVNIM MUŽEVIMA GRADA RIMA

BIOGRAFIJE

NAKLADA „ALFA“, ZAGREB 1932

TISKARA NARODNE PROSVJETE, ZAGREB, TRENKOVA UL. 1.

I.

Početak rimske države.

1. Albanski je kralj Proka imao dva sina, Numitora i Amulija. Numitoru, koji je bio stariji, ostavi oporukom kraljevstvo; no Amulije se protjeravši brata zakralji i, da ga liši potomstva, učini Vestinom svećenicom njegovu kćer Reu Silviju, no ova je ipak u jednom porodu rodila Romula i Rema. Saznavši to Amulije baci je u okove, mališe dade postaviti u korito i baciti u Tiber, koji se tada slučajno bijaše razlio preko obala; no kad je rijeka opadala, voda ih je ostavila na suhom. Na onim je mjestima tada bila pusta samoća. Kako je po pričanju predano, vučica je na vrisak dotrčala, dječicu jezikom lizala, primaknula sise njihovim ustima i vladala se kao majka.

2. Kad se vučica češće k mališima kao k vučićima vraćala, kraljevski je pastir Faustul to opazio, odnio ih u kolibu i dao ih na odgoj svojoj ženi Aki Laurenciji. Oni su, odrastavši među pastirima, ponajprije zabavnim utakmicama ojačali sile, zatim su počeli loveći obilaziti šume i tada odvraćati razbojnike od pljačkanja stoke. Stoga su im razbojnici stavljali zasjede, i od njih je Rem bio uhvaćen, a Romul se silom obranio. Tad Faustul, prisiljen nuždom, izjavi Romulu, tko je njegov djed, tko majka. Romul odmah oboruža pastire i pohiti u Albu.

3. Međutim su razbojnici odveli Rema do kralja Amulija optužujući ga, kao da je običavao napadati na Numitorova stada. Stoga je Rem bio od kralja predan Numitoru, da ga kazni; ali Numitor razmotrivši lice mladićevo zamalo da nije prepoznao unuka. Jer je Rem po crtama u licu bio majci vrlo sličan, a i njegova se dob slagala s vremenom izlaganja. Dok je to uznemirivalo duh Numitorov, iznenada nadođe Romul, oslobodi brata i ubivši Amulija postavi djeda Numitora opet na prijestolje.

4. Zatim su Romul i Rem osnovali grad na istom mjestu, gdje su bili izloženi i odgojeni; ali između njih je nastala prepirka, koji da dade ime novom gradu i da njime vlada. Poslužiše se zlamenjima. Najprije ugleda Rem šest jastrebova,

Romul kasnije ali dvanaest. Tako je Romul, kao pobjednik u znamenjima, prozvao Rim i, da ga zaštiti zakonima prije nego zidinama, oglasom odredio, neka nitko ne skače preko nasipa. A Rem se tomu ismjehivao i preskočio; Romul rasrđen ubio ga je koreći ovim riječima: »Tako neka zadesi zlo svakoga, kojigod će preskočiti moje zidine«. Tako se Romul sam domogao vlasti.

II.

Romul, prvi kralj rimski.

1. Romul bijaše učinio više sliku grada nego grad: nije bilo stanovnika. U blizini bijaše gaj; njega učini utočištem. Onamo se odmah uteklo mnoštvo razbojnika i pastira. No budući da ni sam ni narod nije imao žena, pošalje poslanike ka susjednim plemenima, da zatraže savez i sklapanje braka. Poslanstvo nije nigdje bilo dobrostivo saslušano; dodana je bila pače i pogrda: »Zašto niste i za žene otvorili utočište? Ta to bi bio ravan brak«. Romul pritaji bol duše i priredi igre: zatim naloži oglasiti susjedima glume u cirku. Skupili su se mnogi također iz želje, da vide novi grad, najviše Sabinci s djecom i ženama. Kad je došlo vrijeme za glumu, i kad su onamo bile uperene sve misli i oči, tada su na dani znak djevice bile otete; i to je bio uzrok ratova.

2. Sabinci su se radi otmice djevojaka zaratili s Rimljanima, i, kad su se približavali Rimu, našli su djevicu Tarpeju, koja je sišla dolje, da nagrabi vode za žrtve. Njen otac zapovijedaše rimskom tvrđavom. Tito Tacije, vođa Sabinaca, dopusti Tarpeji slobodan izbor dara, ako njegovu vojsku povede na Kapitol. Ona zatraži ono, što su Sabinci nosili na lijevim rukama, razumije se prstenje i narukvice. Kad joj je to bilo lukavo obećano, Tarpeja je Sabince povela na tvrđavu, gdje ju je Tacije dao zasuti štitovima; jer su na ljevicama imali i štitove. Tako je bezbožna izdaja bila osvećena brzom kaznom.

3. Romul krene protiv Tacija i zametne bitku na onom mjestu, gdje je sada rimski for. U prvoj navali padne vrlo hrabro boreći se odličan muž među Rimljanima, imenom Hostilije; njegovom pogibijom zastrašeni Rimljani počnu bježati. Već su Sabinci vikali: »Pobijedismo nevjerne ugostitelje, kukavne neprijatelje. Sad znadu, da je sasvim drugo otimati djevojke, drugo boriti se s muževima«. Tada Romul uzdigne oružje k nebu i zavjetuje Jupiteru hram, a vojska se, bilo slučajno, bilo božjom voljom, zaustavi. I tako se boj obnovi; ali ugrabljene žene usudile su se raspuštene kose srnuti među oružje, koje je letjelo,

pa su moleći s jedne strane oce a s druge strane muževe sklopile mir.

4. Romul utanači s Tacijem savez i primi Sabince u grad. Odabere stotinu između starijih, da po njihovu savjetu sve radi; oni su radi staračke dobi nazvani senat. Uredi tri centurije konjanika; puk podijeli u trideset kurija. Kad je uredivši to tako pregledavao vojsku kod Kozje bare, iznenada je nastala oluja s velikom tutnjavom i gromovima, i Romul je bio uklonjen s očiju. Općenito se vjerovalo, da je otišao k bogovima, a to je posvjedočio plemenit muž Prokul. Jer kad je nastala svađa između patricija i puka, on se pojavio u skupštini i pod prisegom izjavio, da je vidio Romula uzvišenijeg oblika, nego je prije bio, i da taj isti nalaže, neka se i okane svađe i nastoje oko vrline. Tako je Romul bio poštovan kao bog i nazvan Kvirin.

III.

Numa Pompilije, drugi kralj rimski.

1. Romula je naslijedio Numa Pompilije, muž čuvene pravednosti i pobožnosti. On je bio pozvan iz sabinskog grada Kura. Kad je došao u Rim, uveo je vrlo mnoge svetinje, da divlji narod pobožnošću ublaži. Posvetio je žrtvenik Vestin, i predao vatru na žrtveniku djevicama, da je nijete. Jupiterova žreca učinio je svećenikom i uresio ga odličnom odjećom i kurulskim stolcem. Odabrao je dvanaest Salija, Martovih svećenika, koji su običavali po gradu pjevajući i po obredu plešući nositi neke štitove, zaloge državne vlasti, što su, kako su mislili, pali s neba. Godinu je razdijelio na dvanaest mjeseci prema tijeku mjesečevu; odredio je, u koje je dane zabranjeno i dopušteno sudovanje, sagradio je vrata dvostrukom Janu, da bude prokazivač mira i rata: jer je otvoren označivao, da je država u oružju, a zatvoren, da su naokolo umireni svi narodi.

2. Numa je donio i vrlo mnoge i korisne zakone. A da svojim uredbama pribavi veći ugled, gradio se, da ima noćne razgovore s božicom Egerijom, i da po njenoj opomeni čini sve, što radi. Bijaše gaj, koji je po srijedi natapao izvor nepresušnom vodom; onamo je Numa često zalazio bez svjedoka, kao na sastanak s božicom. Tako je duše svih prožeo pobožnošću, da su građane vjera i zakletva vezale jednako kao i strah pred zakonima i kaznama. On nije doduše vodio nijedan rat, ali nije državi manje koristio od Romula. Kad je od bolesti umro, pokopan je bio na brijegu Janikulu. Tako su dva kralja redom, onaj ratom, ovaj mirom, državu povećali. Romul je kraljevao trideset i sedam godina; Numa četrdeset i tri.

IV.

Tul Hostilije, treći kralj rimski.

1. Iza smrti Numine izabran je bio za kralja Tul Hostilije. Ovaj ne samo da nije bio sličan predašnjem kralju, nego je bio ratoborniji i od Romula. Za njegova kraljevanja nastao je rat između Albanaca i Rimljana. Vođe Hostilije i Fufecije zaključe, da sudbinu jednog i drugog naroda povjere rukama nekolicine. Kod Rimljana bijahu trojci Horaciji, a i kod Albanaca trojci Kurijaciji. S njima utanače kraljevi, da se svak oružjem bori za svoju otadžbinu. Sklopljen bude ugovor pod tim uvjetom, gdje bude pobjeda, da tamo bude i vlast. I tako se trojci late oružja i stupe na sredinu između dva bojna reda. S obje strane posjedale su dvije vojske. Znak bude dan i sukobe se s naperenim oružjem po tri mladića, koja su u sebi imala smionost velikih vojska.

2. Čim je u prvom sukobu zveknulo oružje, obuze gledaoce silan užas. Kad je zatim došlo do boja, odmah su poginula dva Rimljanina izdišući jedan nad drugim; tri su Albanca bila ranjena. Nakon pada Rimljana kliknula je od veselja albanska vojska, Rimljane je već ostavljala sva nada. Jednog Horacija opkoliše tri Kurijacija. Premda je bio neozlijeđen, on je, budući da nije bio ravan trojici, hinio bijeg, da napadne pojedince napose, kad ga budu u razmacima progonili. Već je bio odbjegao nešto razmaka od onog mjesta, gdje se bila bitka, kad osvrćući se ugleda, da jedan Kurijacije nije daleko od njega. K njemu se vrati velikom žestinom i, dok je albanska vojska doviknula Kurijacijima, da priteknu u pomoć, već ga je Horacije ubio. Zatim usmrti drugoga, prije nego ga je treći mogao dostići.

3. I već su preostali samo po jedan, ali ne ravni ni po nadi ni po silama. Tijelo jednoga bijaše netaknuto od oružja, a duh smion poradi dvostruke pobjede, drugi je vukao tijelo umorno od rane, umorno od trke. I to nije bio boj. Rimljanin je pocikujući ubio onoga, koji je jedva držao oružje, i oplijenio ga, kad je ležao. Rimljani klikćući i čestitajući dočekaju Horacija i povedu kući. Prvi je išao Horacije noseći pred sobom oteti plijen trojice braće. Ususret mu dođe sestra, koja je bila zaručena s jednim od Kurijacija, i kad na bratovim ramenima prepozna plašt zaručnikov, što ga je sama načinila, stane plakati i čupati kosu. Sestrino naricanje u tolikom općem veselju uzbuni srce žestoku mladiću: stoga on trgne mač i probode djevojku prekoravajući je ujedno riječima: »Odlazi odatle s nezgodnom ljubavlju k zaručniku ti, koja si zaboravila braću, zaboravila otadžbinu. Tako neka ide svaka Rimljanka, koja će oplakivati neprijateja«.

4. Taj se čin pričinio groznim i patricijima i puku; stoga je Horacije bio stavljen pred sud i od sudaca bio osuđen. Već je bio pristupio liktor i htio mu zamaknuti omču za vrat. Tad se Horacije prizove na narod. Međutim je stari otac Horacijev vikao, da je njegova kći bila pravom ubijena, i zagrlivši sina i pokazujući plijen otet Kurijacijima moljaše narod, da ga ne liši djece. Narod nije mogao odoljeti suzama i oslobodio je mladića, više jer se divio junaštvu, nego što bi stvar bila pravedna. Da se ipak očito ubijstvo okaje, otac je obavio neke svete čine i prebacio preko ceste gredicu pa tako gologlava sina poslao kao pod jaram: ta se gredica nazvala sestrinskom.

5. Mir s Albancima nije potrajao dugo: jer je albanski vođa Fufecije, kad je vidio, da je omražen kod sugrađana, jer je rat svršio jednim bojem nekolicine, da stvar popravi, pobunio Vejenčane protiv Rimljana. Sam pozvan od Tula u pomoć povukao je bojni red na brežuljak, da ratnu sreću ogleda i prati. Razabravši to Tul rekao je jasnim glasom, da to Fufecije radi po njegovoj zapovijedi, da se neprijatelji s leđa opkole. Čuvši to neprijatelji bili su prestrašeni i pobijeđeni. Kad je drugi dan došao, da čestita Tulu, na njegovu je zapovijed bio privezan za četveroprege i na suprotne strane raznesen. Zatim Tul razori Albu radi nevjere vođine i zapovjedi Albancima, da prijeđu u Rim.

6. Međutim je Rim poradi propasti Albe narastao; broj se građana podvostručio; brežuljak Celij bio je dodan gradu, i, da bi bio što mnogobrojnije nastavan, Tul ga je odabrao za sjedište kraljevske palače i zatim je ondje stanovao. Potaknut pouzdanjem u pojačane snage navijestio je rat Sabincima; nastupila je kuga: ipak ne bijaše nikakova počinka od oružja, jer je ratoborni kralj držao, da su tjelesa mladića zdravija na vojni nego kod kuće; no i on sam zapadne u dugotrajnu bolest: tada se zajedno s tijelom skrši ona neustrašiva samosvijest, i odsad se nije više ni za što brinuo nego za službu božju. Kažu, da je Tul ošinut munjom izgorio zajedno s kućom. Tul je uz veliku ratnu slavu kraljevao trideset i dvije godine.

V.

Anko Marcije, četvrti kralj rimski.

1. Po smrti Tulovoj odabere narod Anka Marcija za kralja. Anko Marcije bijaše unuk Nume Pompilija, po pravičnosti i zdušnosti sličan djedu. Tad su se Latini, s kojima je za Tu-

lova kraljevanja bio uatanačen savez, sokolili i provalili u rimsko polje. Prije nego im navijesti rat, pošalje Anko poslanika, da traži zadovoljštinu, a taj su običaj potomci zadržali. To se zbivalo ovako. Kad poslanik dođe do zemlje onih, od kojih se traži zadovoljština, pokrivši glavu reče: »Čuj, Jupiteru, čuj zemljo ovog naroda. Ja sam državni glasnik naroda rimskoga: neka se mojim riječima vjeruje«. Zatim razloži zahtjeve. Ako se ne dade zadovoljština, koju zahtijeva, baca koplje u zemlju neprijatelja i tako navješćuje rat. Poslanik koji se u ovoj stvari šalje zove se fecijal a obred navještenja rata fecijalsko pravo.

2. Rimskom poslaniku, koji je tražio zadovoljštinu, Latini oholo odgovoriše; stoga im je na onaj način rat naviješten. Anko unovači vojsku i digavši se razbije Latine pa razorivši dovede građane u Rim. No budući, da su se kraj tolikog množtva događala potajna zločinstva, sagradio je Anko usred grada tamnicu na strašilo drskosti, koja je rasla; grad je opkolio kamenim zidom, i spojio s gradom brežuljak Janikul sagradivši preko Tibera most na pilotima. Obavivši za malo godina više drugih stvari ugrabljen je bio od prerane smrti i nije se mogao pokazati kraljem, kakav je obećavao biti.

VI.

Lucije Tarkvinije Prisko, peti kralj rimski.

1. Za Ankova kraljevanja Lucije Tarkvinije krenuvši iz grada Tarkvinija doseli se sa ženom i svom imovinom u Rim. Pripovijeda se ova priča: njemu je naime, kad se približavao, orao odnio kapu i s velikom vikom leteći nad kolima, u kojima je Tarkvinije sjedio, opet zgodno na glavu postavio; onda je visoko odletio. Žena Tanakvil, vješta znamenjima, razabere, da mu se proriče kraljevska vlast. Stoga zagrli muža i pozove ga, da se velikom nada. Noseći sa sobom ove nade i misli uđoše u grad, i, pošto je ondje uredio dom, Tarkvinije je novcem i radinošću stekao ugled i pače prijateljstvo kralja Anka, pa kad je od njega bio ostavljen za skrbnika djece, preoteo je kraljevsku vlast i tako je vršio, kao da ju je po pravu primio.

2. Tarkvinije Prisko ratovao je sa Sabincima; u tom je ratu konjaničke centurije što se tiče broja povećao; što se tiče imena nije mogao promijeniti, zastrašen, kako kažu, izjavom Akcija Navija. Akcije, u ono doba slavan augur, reče, da to ne može biti, ako ptice ne dosude; kralj rasrđen, da iskuša vještinu, upita ga, može li biti, što je on sam u duhu zamislio; Akcije obavivši motrenje odgovori, da može biti. »Ali ja sam mislio«, reče kralj, »mogu li onaj brus prerezati britvom«. —

»Možeš dakle«, reče augur; i kaže se, da je prerezao. Tarkvinije pobijedi Sabince i sina od trinaest godina, jer je u boju neprijatelja pogubio, obdari pretekstom i hamajlijom; odatle je ovo počelo biti obilježjem slobodnih dječaka.

3. Bijahu na životu dva Ankova sina, koji su teško podnoseći, da su lišeni kraljevske vlasti, kralju pripravili zasjedu. Oni izaberu između pastira dva najsurovija, da izvrše zločin. Oni su hineći svađu bučali u predvorju kraljevske palače. Budući da je njihova vika doprla unutra u kraljevski dvor, pođu na poziv do kralja. Najprije počnu i jedan i drugi zajedno bučati i jedan drugog nadvikivati. A kad im je bilo naloženo, da naizmjence govore, jedan po dogovoru započne stvar, i dok je kralj pažljivo k njemu sasvim bio okrenut, drugi obori uzdignutu sjekiru na njegovu glavu, i obojica ostavivši oružje pohrle napolje.

VII.

Servije Tulije, šesti kralj rimski.

1. Servije Tulije rodio se od plemenite majke ali zarobljenice. Kad se odgajao u kući Tarkvinija Priska, kažu, da se dogodilo znamenje čudno po izgledu i po uspjehu. Prilika plamena obuhvatila je glavu dječaka, koji je spavao. Vidjevši to Tanakvil razabere, da mu se proriče najveće dostojanstvo: ona savjetuje mužu, da ga ne odgaja drukčije nego svoju djecu. Kad je on odrastao, uzeo ga je Tarkvinije za zeta; a kad je Tarkvinije bio ubijen, Tanakvil zatajivši njegovu smrt progovori narodu iz gornjeg dijela kuće i reče, da kralj, koji je zadobio doduše tešku ali ne smrtonosnu ranu, moli, neka međutim, dok on ozdravi, slušaju Servija Tulija. Servije Tulije je započeo tobože prolazno kraljevati, ali je vlast pravo vršio.

2. Servije Tulije htio je gradu dati neki ures. Već tada bijaše slavno svetište Diane Efeške. Priča je pripovijedala, da je ono sagrađeno zajednički od azijskih država. Stoga je savjetovao Latinima, da sami u Rimu s narodom sagrade svetište Dianino. Kad je to bilo učinjeno, kaže se, da se nekom Latinu rodila krava čudne veličine, i da je u snu dan odgovor, da će onaj narod imati vrhovnu vlast, čiji građanin onu kravu žrtvuje. Latin dovede kravu do svetišta Dianina i razloži stvar rimskom svećeniku. Lukavi svećenik reče, da on mora prije oprati ruke u tekućoj rijeci. Dok je Latin sišao do Tibera, svećenik je zaklao kravu. Tako je osigurao sugrađanima vlast a sebi slavu.

3. Servije Tulije imao je jednu kćer prkosnu a drugu blagu. A i dva sina Tarkvinija Priska bijahu po ćudi daleko razli-

čna: prkosna Tulija udala se za blagog Tarkvinija, a blaga Tulija za prkosnog Tarkvinija; ali blagi bilo slučajno bilo varkom poginuše: prkosne združi sličnost ćudi. Tarkvinije Oholi potaknut od Tulije odmah sazove senat i počne natrag zahtijevati kraljevsku vlast: kad je Servije čuvši to pohrlio u vijećnicu, bio je na zapovijed Tarkvinijevu zbačen sa stepenica i trčeći natrag kući ubijen. Tulija vozeći se na kolima požuri se na for, dozove muža iz vijećnice i prva ga pozdravi kao kralja: kad joj je ovaj naložio, da se udalji iz gužve, i kad se vraćala kući i ugledala očevo tijelo, naložila je mazgaru, koji se uklanjao, neka potjera kola preko samoga tijela. Odatle je ona ulica nazvana o p a k o m. Servije Tulije kraljevaše četrdeset i četiri godine.

VIII.

Tarkvinije Oholi, sedmi i posljednji kralj rimski.

1. Tarkvinije Oholi zauzeo je zlikovački kraljevsku vlast. No ipak je odlučan u ratu neprijatelja pokorio. Grad Gabije spravio je pod svoju vlast lukavštinom sina Seksta. Budući da se on srdio, da otac onaj grad ne može osvojiti, pošao je do Gabinaca tužeći se na očevu okrutnost prema sebi. Od Gabinaca je bio dobrostivo primljen i stičući pomalo hinjenim ulagivanjem njihovu naklonost izabran je bio za vođu u ratu. Tad pošalje jednoga od svojih k ocu, da pita, što želi, da on učini. Otac ne odgovori sinovu glasniku ništa, nego prijeđe u vrt; i tamo šećući se, dok ga je glasnik pratio, palicom odbije najviše glavice makova. Glasnik izmoren čekanjem vrati se u Gabije. Seksto čuvši za očevu šutnju i ujedno za čin, razabere, što otac hoće. On poubija prvake države i preda ocu grad bez ikakove borbe.

2. Poslije toga opsjedao je Tarkvinije Oholi grad Ardeu. Tamo je Tarkvinije Kolacijanin, sin kraljeve sestre, slučajno ručao zajedno s drugim kraljevskim mladićima. Povede se govor o ženama: budući da je svaki hvalio svoju, zaključe ih iskušati. Stoga se zapute na konjima u Rim: kraljevske snahe zateknu kod gozbe i raskoši. Odande pođu u Kolaciju: Lukreciju, ženu Kolacijaninovu zateknu među služavkama kod predenja vune. Stoga se zaključi, da se ona odlikuje nad drugima. Iza nekoliko dana vrati se Seksto u Kolaciju i izvrši na Lukreciji nasilje. Ona drugi dan sazove oca i muža pa razloži stvar i ubije se nožem, što ga bijaše pod haljinom sakrila. Muž i otac poviču i zakunu se propašću kraljeva. Pred Tarkvinijem, kad se vraćao u Rim, budu zatvorena gradska vrata i određeno mu bude progonstvo.

IX.

Lucije Junije Brut, prvi konzul rimski.

1. Lucije Junije Brut, sin Tarkvinijeve sestre, hinio je ludost, jer se bojao istoga udesa, u koji je zapao njegov brat, koji je radi bogatstva i razboritosti bio ubijen od ujaka: zato je bio nazvan B r u t u s (Glupi). Otputovavši u Delfe sa sinovima Tarkvinijevim, koje je otac poslao, da počaste Apolona darovima, donio je u bazgovu štapu sakriveno zlato bogu na dar. Obavivši zatim mladići očeve naloge upitaju Apolona, koji će od njih u Rimu kraljevati. Odgovoreno bude, da će u Rimu imati vrhovnu vlast onaj, koji prvi poljubi majku. Tad Bruto, kao da je slučajno pao, poljubi zemlju, jer je ona zajednička majka svih smrtnika.

2. Kad su bili prognani kraljevi, izabrana su bila dva konzula, Lucije Junije Brut i Lucije Tarkvinije Kolacijanin, muž Lukrecijin. Ali tek stečena sloboda umalo da nije varkom i izdajom bila izgubljena. Bijaše među rimskom mladeži nekoliko mladića, drugova Tarkvinija. Ovi se dogovarahu, da noću prime kraljeve u grad, same sinove konzula Bruta uzmu za ortake u toj osnovi. Njihov je razgovor čuo jedan od robova; stvar je dojavio konzulima. Pismo napisano Tarkviniju učinilo je zločin dokazanim. Izdajice bili su bačeni u okove, zatim osuđeni. Stajahu uz kolac privezani najodličniji mladići; ali više nego drugi na se su navraćala poglede svih djeca konzulova. Konzuli su pošli na svoja sjedala, a odaslani su liktori razgaljene šibama šibali i sjekirom pogubili. Brut je bio ne samo posmatrač kazni već i izvršilac, jer on je tad prestao biti otac, da se vlada kao konzul.

3. Zatim je Tarkvinije otvorenim ratom pokušao natrag zadobiti kraljevstvo. Konjanicima je zapovijedao Aruns, Tarkvinijev sin; sam kralj slijedio ga je s legijama. Neprijatelju ususret pođu konzuli; Brut je pošao naprijed s konjaništvom, da ispituje. Kad je Aruns prepoznao Bruta, raspaljen srdžbom reče: »Ono je muž, koji nas je iz domovine protjerao; eno se on približuje ukrašen našim znakovima«. Tad podbode konja ostrugama i naravna ga na sama konzula; Brut se željno upusti u boj. Tako su se razgnjevljena srca sukobili, da su obojica pali probodeni kopljem; Tarkvinije je ipak bio natjeran u bijeg. Drugi se konzul u slavlju vrati u Rim. Pogreb druga Bruta obavio je sjajem, kakvim je mogao. Za Brutom su gospođe kao za ocem žalile godinu dana.

X.

Horacije Koklit.

Etruščanski kralj Porzena došao je do Rima s neprijateskom vojskom, da uspostavi Tarkvinije. U prvoj navali zauzeo je Janikul. Inače nije nikad prije Rimljane spopao tolik strah; s polja se dosele u grad; sam grad opkole stražama. Jedan dio grada činio se siguran zbog zidina, drugi zbog Tibera, koji je bio pred njim. Most na pilotima umalo bi bio otvorio neprijateljima put, da nije bio jedan muž, Horacije Koklit (Ćoro), s tim nadimkom, jer bijaše u drugom boju izgubio oko. On se postavi pred most i sam sudržavaše neprijateljski bojni red, dok nije most iza njegovih leđa bio razvaljen. Samom smionošću zapanjio je neprijatelje; kad je most bio razoren, skočio je oružan u Tiber i preplivao do svojih nepovrijeđen. Država je bila zahvalna prema tolikoj hrabrosti; njemu je dano toliko polja, koliko bi se moglo u jedan dan oborati. Postavljen mu je bio i kip na komiciju.

XI.

Kaj Mucije Scevola.

Kad je Porzena opsjedao Rim, došao je pred senat Kaj Mucije, muž rimske postojanosti, i zatražio dopuštenje, da prebjegne, obećavajući za uzvrat ubijstvo kraljevo. Primivši ovlast dođe u Porzenin tabor. Ondje u vrlo zbijenom mnoštvu stane do kraljevske sudačke stolice. Tad se slučajno vojnicima dijelila plaća, i pisar je sjedio s kraljem gotovo u jednakom nakitu. Mucije prevarivši se ubije njega mjesto kralja. Kad je bio uhvaćen i doveden do kralja, turi desnicu u vatru zapaljenu za žrtvu; ovakovom kaznom kažnjavajući krivca (t. j. desnicu), što je kod ubijstva pogriješila. Zapanjen čudnom stvari kralj naloži mladića ukloniti od oltara. Tad Mucije kao za uzvrat za dobročinstva reče, da se trista njemu sličnih urotilo protiv njega. On prestrašen time primivši taoce odloži rat.

XII.

Djevica Klelija.

Porzena je među taocima primio plemenitu djevicu Kleliju. Budući da njegov tabor nije bio smješten daleko od Tiberove obale, Klelija prevarivši stražare noću izađe i pograbi konja, što joj ga je slučaj dao, pa prijeđe preko Tibera. Kad je to bilo dojavljeno kralju, on najprije razgnjevljen pošalje u

Rim poslanike, da natrag traže taoca Kleliju. Rimljani je po ugovoru povratiše. Pošto se kralj nadivio hrabrosti djevičinoj, pohvali je i reče, da joj daruje dio talaca, i dopusti, da sama bira, koje hoće. Kad su taoci bili izvedeni, Klelija odabere djevice i dječake, jer je znala, da je njihova dob izvrgnuta nepravdi, i s njima se vrati u otadžbinu. Rimljani su neobičnu zaslužnost u žene obdarili novom vrsti počasti, konjaničkim kipom. Na vrhu Svete ceste bje postavljena djevica sjedeći na konju.

XIII.

Aulo Postumije, diktator.

Izagnani Tarkvinije bješe se utekao svom zetu Mamiliju Tuskuljaninu. Kad je on, pobunivši Lacij, Rimljane teško pritješnjavao, u Rimu je bila uvedena nova čast, koja se zvaše d i k t a t u r a, viša nego konzulat. Tad je uveden i zapovjednik konjaništva, koji se također morao pokoravati diktatoru. Kad je Aulo Postumije bio imenovan diktatorom, pobio se s neprijateljima kod Regilskog jezera, gdje je zapovjednik konjaništva, kad se pobjeda kolebala, naložio skinuti s konja uzde, da polete u nepromjenljivom naletu: i tako su razbili i bojni red Latina i osvojili tabor. Kaže se, da se Tarkvinije zaklonio u Kumu, i u onom ga je gradu shrvala starost i bolest. —

XIV.

Menenije Agripa.

1. Menenije Agripa obnovio je slogu između patricija i puka. Kad se naime puk od patricija odselio, jer nije mogao snositi poreze i vojničku službu, poslan je bio k puku riječit muž Agripa. Kad je bio pušten u tabor, kaže se, da nije ništa drugo pripovijedao osim ovog: »Jednom su se ljudski udovi, jer su vidjeli, da je trbuh besposlen, s njim zavadili i urotili, da ruke ne će nositi jelo u usta, da usta ne će pruženo primati, i da zubi ne će žvakati. Ali, dok su htjeli ukrotiti trbuh, i sami su oslabili, i čitavo je tijelo zapalo u krajnju slabost: tad se pokazalo, da služba trbuhova nije mlitava, i da on primljena jela dijeli po svim udovima; te se s njime pomiriše. Tako senat i narod, kao jedno tijelo, neslogom propadaju, slogom su jaki«.

2. Tom je basnom Menenije ganuo srca ljudi: puk se povrati u grad. Ipak je stvorio tribune, da brane njegovu slobodu protiv oholosti plemstva. Malo kasnije umre Menenije, muž za čitava života jednako drag patricijima i puku, koji je poslije

uspostavljene sloge građana puku postao još draži. Ipak je on umro u tolikom siromaštvu, da ga je narod pokopao sakupivši četvrtine asa, a senat u ime države dao mjesto za grob. Menenije može služiti siromašnima za utjehu, ali mnogo više podučiti bogataše, kako za čovjeka, koji želi istinsku hvalu, nije potrebno odviše tjeskobno sticanje bogatsva.

XV.

Knej Marcije Korijoljanin.

1. Knej Marcije iz patricijskog roda, prozvan je Korijoljanin po osvojenom Volščanskom gradu Korijolu. Izgubivši još kao dječak oca, odrastao je pod majčinim skrbništvom. Od naravi je dobio plemenite porive za slavu; ali jer k tomu nije pridošla obrazovanost, nije mogao svladavati srdžbu i bio je uporno tvrdoglav. I ako je prvu vojničku službu započeo još kao mladić, iz mnogih se bojeva, u kojima je sudjelovao, uvijek vraćao nadaren vijencem ili drugom vojničkom nagradom. U čitavu životu, kako ga je zasnovao, nije si odredio nikoji drugi zadatak, nego taj da se sviđa majci: i istom tada se smatraše sretnim, kad je ona slušala, da joj se sin hvali, ili vidjela, da je nagrađen vijencem. Nije ju mogao do volje razveseljivati i štovati. Po njenoj se želji oženio: u njenoj je kući stanovao sa ženom.

2. Korijoljanina je poslije slavne pobjede, stečene najvećma njegovom pomoću, konzul Postumije pohvalio pred vojnicima: htio ga je obasuti vojničkim darovima; nudio mu je sto jutara polja, deset zarobljenika, isto toliko opremljenih konja i onoliku težinu srebra, koliko bi mogao ponijeti. Ali Korijoljanin nije ništa od svega toga primio, osim života jednog zarobljenog prijatelja i konja. Izabran konzulom za velike skupoće odredi, da se žito dovezeno iz Sicilije narodu prodaje uz visoku cijenu, ne bi li se puk brinuo za polja a ne za bune. Osuđen radi toga zaputi se k Volščanima i pobuni ih protiv Rimljana. Izabran od Volščana vojskovođom udario je tabor kod četvrtog miljokaza do Rima i pustošio rimsko polje.

3. Iz Rima bila su ka Korijoljaninu poslani govornici o miru, ali su natrag donijeli žestok odgovor. Kad su zatim ponovno bili poslani, nisu bili ni primljeni u tabor. I svećenici s ovijenim svojim vrvcama išli su k njemu, da ga ponizno mole; ali ni oni ne ganuše njegovo srce. Senat je bio zaprepašten; narod je strepio; muževi i žene jednako plakahu radi skore propasti. Tada pođu u neprijateljski tabor Veturija, Korijoljaninova majka, i žena Volumnija noseći sa sobom dva mala sina.

Kad je Korijoljanin ugledao majku, reče: «O, domovino, pobijedila si moju srdžbu, jer si upotrijebia molitve moje majke: radi nje opraštam tvoju nepravdu prema meni«. Tad zagrli svoje i krene tabor te odvede vojsku s rimskog polja. Kaže se, da je poslije Korijoljanin bio ubijen od Volščana kao izdajica.

XVI.

Trista i šest Fabijevaca.

1. Rimljane su uznemirivale provale Vejana. Tad dođe pleme Fabijevo pred senat; konzul Fabije reče u ime plemena: »Vi se brinite za druge ratove; Fabijevce prepustite kao neprijatelje Vejanima: mi kanimo taj rat voditi o svom trošku«. Njemu su silno zahvaljivali. Konzul izađe iz vijećnice i vrati se kući praćen četom Fabijevaca. Glas se širio po cijelom gradu: Fabijevce su kovali u zvijezde. Sutradan Fabijevci pograbe oružje. Nikad nije gradom stupala vojska ni manja po broju ni slavnija po dobru glasu i udivljenju ljudi. Iđahu trista i šest vojnika, svi patriciji, svi od jednog roda. Stignu do rijeke Kremere. To se mjesto učini zgodnim, da se utvrdi tvrđava. Neprijatelji, koji su više puta bili razbijeni, ponizno zamole mir.

2. Vejani se doskora pokajaše zbog postignutog mira. Zato obnove rat i zasnuju osnovu, da zasjedom uvrebaju ljutog neprijatelja. Radi mnogih uspjeha Fabijevcima je rasla smionost. Kad su dakle raštrkani naokolo pustošili polja, Vejani su im potjerali ususret stada; krenuvši na njih Fabijevci zapadoše u zasjede smještene oko samog puta, i poginuše svi do jednog. Dan, u koji se to dogodilo, bio je ubrojen među nesretne; vrata, kuda su izašli, nazvana su O p a k a. U svemu je preostao jedan od onog roda, koji je radi nezrele dobi bio ostavljen kod kuće. On je rasplodio rod do Kvinta Fabija Maksima, koji je Hanibala skršio oklijevanjem.

XVII.

Lucije Kvinkcije Cincinat.

1. Ekvi držahu opkoljenima konzula Minucija i njegovu vojsku. Kad je to bilo javljeno u Rim, nastane takav strah i takav trepet, kakav bi bio, da neprijatelji opsjedaju ne tabor nego sam grad. No budući da se činilo, da je od drugoga konzula malo zaštite, zaključe, da se imenuje diktator, koji će rđav položaj popraviti. Po sporazumu svih imenovan je bio diktatorom Lucije Kvinkcije Cincinat (Kudravi). On, jedina nada rimske države, obrađivaše preko Tibera polje od četiri jutra. Oda-

slani poslanici nađoše ga, kako gol ore. Pošto su se naizmjence pozdravili i ozdravili si, Kvinkcije naloži ženi Raciliji, da iz kolibe brzo donese togu, da u togi sasluša naloge senatove. Kad je Kvinkcije otrvši prah i znoj odjeven u togu izišao pred njih, poslanici ga čestitajući mu pozdrave kao diktatora i razlože, kolik je strah u vojsci.

2. Kvinkcije dakle dođe u Rim, i bi otpraćen do svoje kuće, dok su pred njim stupali liktori. Krenuvši sutradan potukao je neprijatelje i rimsku vojsku oslobodio. U Rim je ušao sa slavljem. Pred kolima bili su vođeni neprijateljski vođe i nošeni vojnički znakovi: slijedila je vojska krcata plijenom; pred kućama svih bile su priređene gozbe. Šestoga dana odreče se Kvinkcije diktature, koju bijaše primio na šest mjeseci, i vrati se kao slavodobitni poljodjelac k volovima.

XVIII.

Marko Furije Kamil.

1. Kad je Marko Furije Kamil opsjedao grad Falerij, učitelj je početne škole vrlo mnoge i vrlo odlične dječake odande kao na šetnju izveo i u rimski tabor doveo: kad su ovi bili predani Kamilu, nije bilo sumnje, da će se Falištani okaniti rata i predati Rimljanima; ali Kamil odbivši nevjeru izdajice reče: »Nisi došao k tebi sličnomu, postoje prava rata kao i mira: imamo oružje, ali ne protiv one dobi, koja se štedi, i kad se zauzmu gradovi, već protiv ljudi oružanih, koji su udarili na rimski tabor«. Zatim naloži svući učitelja i svezavši mu ruke na ledima predade ga dječacima, da ga odvedu natrag u grad, i dade im šibe, da ga njima šibaju, kad hoda. Falištani, pobijeđeni više dobročinstvom nego oružjem, odmah otvoriše vrata Rimljanima.

2. Poslije mnogih zasluga za domovinu ode Kamil osuđen presudom naroda u progonstvo. Kad je iz grada izlazio, kaže se, da je molio bogove, ako mu se nevinom ta nepravda događa, neka učine, da nezahvalna domovina njega što prije poželi. I to se ne dugo zatim dogodilo. Gali naime Senonci opsjedoše etrurski grad Kluzij. Kluzijani prestrašeni novim ratom zatraže pomoć od Rimljana. Iz Rima su bila poslana tri poslanika, da opomenu Gale, neka se kane opsade. Jedan od ovih poslanika stupi protiv međunarodnog prava u boj i ubije vođu Senonaca. Zbog toga uzbuđeni Gali zatraže, da im se predadu poslanici, a kad nisu postigli, približe se Rimu i sedamnaestog jula pobiju rimsku vojsku kod rijeke Alije: taj je dan bio ubrojen među nesretne i nazvan Alijski.

3. Pobjednici Gali dođu malo prije zalaza sunca do grada Rima. Pošto je bilo javljeno, da su neprijatelji došli, popela se rimska mladež pod vođstvom Manlijevim na tvrđu; a stariji su ušli u kuće i očekivali dolazak Gala tvrdo odlučivši umrijeti. Koji su između njih vršili kurulske službe, posjedoše okićeni odličjima časti u predvorjima kuća na bjelokosne stolice, da umru u svom dostojanstvu, kad neprijatelj dođe. Međutim uđu Gali u otvorene kuće i ugledaju ljude po ukrasu i dostojanstvu u licu posve slične bogovima. Kad su Gali stajali okrenuti prema njima kao prema kipovima, kaže da je jedan od ovih staraca udario Gala, koji mu je gladio bradu, štapom od slonove kosti po glavi. Rasrđen Gal ga ubije. Odatle je nastao početak pokolja. Zatim su svi na svojim sjedištima bili poubijani.

4. Zatim Gali odluče navaliti na tvrđu. Najprije su poslali vojnika, da ispita put. Tad su se za sumračne noći podižući naizmjence i povlačeći jedni druge uspeli na vrh pećine tako tiho, da su prevarili ne samo stražare, nego da nisu probudili ni pse, te nemirne životinje. Ali nisu prevarili guske, koje su Rimljani u najvećoj oskudici poštedili, jer bijahu posvećene Junoni: to je za Rimljane bio spas. Jer je vikom gusaka i šumom krila probuđeni Manlije, muž odličan u ratu, pozivajući ostale odbio Gale, koji su se uspinjali. Odatle je nastao taj običaj, da se u svečanoj povorci nosi pas pribijen na račve, a guska se kao u slavlju nosi u nosiljci i na prostrtu sagu.

5. Tad bude po sporazumu svih zaključeno, da se Kamil pozove iz progonstva. Stoga su k njemu bili poslani poslanici i on sam otsutan imenovan diktatorom. Međutim je glad tištila i jednu i drugu vojsku; i da ne bi Gali mislili, da ta nevolja nagoni Rimljane na predaju, na mnogim je mjestima bio s Kapitola bacan kruh u neprijateljske stražarnice. To je sklonulo Gale, da su za veliku plaću napustili opsadu. Ugovorena je bila otkupnina od tisuću funti zlata. Kad još nije bilo sve zlato odmjereno, nadođe diktator Kamil, koji je sakupio ostatke rimske vojske; on zapovjedi, da se zlato makne iz sredine, i javi Galima, neka se spremaju na boj. Zatim uredi bojni red i Gale sasvim poubija. Nije preostao ni glasnik pokolja. Osvojivši natrag od neprijatelja otadžbinu diktator je sa slavljem unišao u grad i bio je od vojnika nazvan o c e m o t a d ž b i n e i d r u g i m o s n i v a č e m R i m a.

XIX.

Kaj Fabricije.

1. Kaj Fabricije bijaše jedan između poslanika, koji su došli k Piru radi otkupa zarobljenika. Pošto je Pir čuo, da je njegovo ime kod Rimljana veliko, kao muža dobra i izvrsna u ratu ali vrlo siromašna, s njim je prema drugima prijazno postupao i ponudio mu darova i zlata. Fabricije je sve otklonio. Kad ga je Pir drugi dan htio zastrašiti, da mu pred oči iznenada dovede slona, naloži, da se neman iza zavjesa dovede do Pira, kad se on s njim razgovara. Kad je to bilo izvršeno, i kad su na dani znak bile nenadano uklonjene zavjese, neman strašno rikne i izdigne rilo nad Fabricijevu glavu. Ali on se neustrašen nasmije i reče Piru: »Ne uzbuđuje me danas tvoja neman više, nego me je jučer namamilo tvoje zlato«.

2. Diveći se Fabricijevoj vrlini Pir ga potajno pozove, neka ostavi otadžbinu i neka s njim živi, i još mu ponudi četvrtinu svog kraljevstva. Njemu Fabricije odgovori: »Ako me smatraš dobrim mužem, zašto me hoćeš pokvariti? A ako zlim, zašto me mitiš?« Kad je prošla godina, i kad je nestalo svake nade, da će se sklopiti mir među Pirom i Rimljanima, bude protiv njega poslan Fabricije, koji je postao konzul. Budući da su on i kralj imali tabor u blizini, dođe kraljev liječnik noću k Fabriciju i obeća mu, ako mu ponudi nagradu, da će Pira ubiti otrovom. Fabricije naloži ovoga vezanog odvesti ka gospodaru i reći Piru, što je liječnik obećao protiv njegova života. Kaže se, da je tada kralj zadivivši se njemu rekao: »To je Fabricije, koji se teže može odvratiti od poštenja nego sunce od svog puta«.

3. Kad je Fabricije bio kod Pira kao poslanik, čuo je, gdje Cineja pripovijeda, da ima u Ateni neki čovjek, koji se priznaje mudrim, i da taj isti govori, da treba sve, što radimo, svoditi na nasladu. Tad je Fabricije, kažu, uskliknuo: »Kamo sreće da se na to nagovore naši neprijatelji, ne bi li se mogli lakše svladati, kad se podadu nasladama!« Ništa nije bilo više tuđe njegovu životu nego naslada i raskoš. Sve njegovo srebrno posuđe sastojaše se od jednog slanika i plitice za prinošenje žrtava a i tu je podržavala rožana nožica. On je ručao kraj ognjišta korijenje i biljke, što ih je iščupao čisteći polja, kad su k njemu došli poslanici od Samnićana i ponudili mu mnogo novaca. Njima je odgovorio: »Dok ću moći zapovijedati požudama, ništa ne ću trebati tog novca: odnesite ga natrag onome, koji ga potrebuju«.

4. Kaj Fabricije življaše u neprijateljstvu s Rufinom, odličnim mužem, radi nesličnosti značajeva, jer je onaj prezirao novac, a ovaj se smatrao lakomim i kradljivim. No jer je Rufin bio vanredno hrabar i dobar zapovjednik, i jer se činilo, da prijeti velik i težak rat, Fabricije je svjetovao, da se Rufin izabere konzulom. Pa kad je zatim ovaj Fabriciju zahvaljivao, što ga je kao neprijatelj učinio konzulom, Fabricije reče: »Nemaš da mi za što hvališ, ako sam volio biti orobljen nego prodan«. Istoga je kasnije Fabricije postavši cenzor uklonio iz senata, jer je imao deset funti srebrnog posuđa. Fabricije je čitav život proveo u dičnom siromaštvu, i umro je tako ubog, da nije ostavio, odakle da se pribavi miraz kćerima. Senat je preuzeo ulogu oca i udao ih davši miraz iz zajedničke blagajne.

XX.

Kaj Duilije.

1. Kaj Duilije je prvi svladao Punjane u pomorskom boju. Budući da je vidio, da punski brodovi brzinom nadvisuju rimske, uveo je željezne ruke, koje nazivahu čakljama. Taj je stroj Rimljanima bio od velike koristi: jer su prebacivši one čaklje neprijateljski brod uhvatili; onda su spustivši prijeko most, na nj skakali i mačem se borili kao u kopnenom boju: odatle je Rimljanima, koji su tjelesno bili jači, pobjeda bila laka. Za borbe zarobljeno je trideset neprijateljskih brodova, trinaest potopljeno. Duilije se kao pobjednik vratio u Rim, i prvi je slavio pomorsko slavlje. Nikoja pobjeda nije bila Rimljanima draža, jer su nepobijeđeni na kopnu sad već i na moru najviše mogli. Stoga je Duiliju bilo dopušteno, da se kroz čitav život javno vraća s ručka, a pred njim da svijetli voštanica i svira frulač.

2. Hanibal, vođa punskog brodovlja, spusti se skokom iz broda, koji je već trebao biti zarobljen, u čamac i izbjegne rukama Rimljana. No bojeći se, da ne bi u otadžbini bio kažnjen zbog gubitka brodovlja, otklonio je mržnju građana lukavštinom: naime prije nego je iz one nesretne bitke kući došao glas o porazu, poslao je nekoga između prijatelja u Kartagu. On je stupio u vijećnicu i rekao: »Hanibal vas pita, kad nadođe rimski vođa opremljen velikim pomorskim silama, treba li se s njim pobiti?« Čitavi senat poviče: »Nema sumnje, da se valja pobiti«. Tad on reče: »Učinio je, i pobijeđen je«. Tako nisu mogli osuditi čin, za koji su sami držali, da se mora dogoditi. Tako je pobijeđeni Hanibal izbjegao smrti na križu: jer tom se vrstom kazni kod Punjana kažnjavao vođa, ako je nesretno vojevao.

XXI.

Kvint Fabije Maksim.

1. Hanibal, Hamilkarov sin, doveden je bio od oca u devetoj godini k žrtveniku i prisegao vječnu mržnju na Rimljane. To je, čini se, najvećma prouzročilo drugi punski rat. Jer, kad je Hamilkar umro, Hanibal tražeći povod za rat razori Sagunt, savezнички grad rimski. Stoga su iz Rima bili poslani poslanici u Kartagu, da iznesu tužbe rimskoga naroda, i zatraže, da im se preda Hanibal, začetnik zla. Kad su se Punjani ustručavali, Kvint Fabije nabere togu i reče: »Ovdje vam nosim rat i mir; uzmite, koje od ovoga vam se sviđa«. Kad su Rimljani kliknuli »rat«, Fabije spusti togu i reče, da daje rat. Punjani odgovoriše, da prihvaćaju i da će ga jednakim oduševljenjem voditi, kojim ga prihvaćaju.

2. Prešavši pogorje Pireneja i Alpa stigne Hanibal u Italiju. Publija Scipiona razbije kod rijeke Ticina, Sempronija kod Trebije, Flaminija kod Trazumena. Kvint Fabije diktator poslan protiv neprijatelja, koji je toliko puta bio pobjednik, skrši Hanibalovu silu oklijevanjem; jer podučen prijašnjim porazima promijenio je način ratovanja. Vojsku je vodio po visokim mjestima i ni na kojem mjestu se nije povjeravao sreći; vojnike je držao u taboru, osim koliko ga je silila potreba. Vođa nije propuštao nijednu zgodu, da srećno ratuje, ako bi je neprijatelj pružao, a sam nije nikoju davao neprijatelju. Kad je Hanibal izlazio po žito, on ga je dočekivao slabeći četu i hvatajući raštrkane. Tako je iz malenih bitaka izašao kao pobjednik, i vojnici se počeše manje žaliti na svoju hrabrost ili na sreću.

3. Tim je lukavštinama Fabije opkolio Hanibala na Falernskom polju; ali onaj se lukavac izbavio bez ikakova gubitka vojske. On je naime privezao za rogove volova suho granje i pod mrak ga zapalio. strah od plamena, koji je sjao na glavi, gonio je volove kao razdražene bijesom. Ovi su se dakle, kad su se upalili rogovi, preko bregova, preko šuma amo i tamo razbježali. Rimljani, koji su se sletili, da promatraju, zastadoše zapanjeni čudom; sam Fabije pomislivši, da je to zasjeda, zabrani, da vojnici izlaze izvan nasipa. Međutim je Hanibal izašao iz klanaca. Zatim je Hanibal, da omrazi Fabija kod njegovih, opustošivši naokolo sve ostavio njegovo polje netaknuto. Ali Fabije je odbio od sebe svaku sumnju, jer je ono isto polje prodao i s njegovim utrškom otkupio zarobljene Rimljane.

4. Ipak nije Rimljanima bilo drago Fabijevo oklijevanje; i njega su mjesto opreznim nazivali plašljivim, mjesto promišljenim mlitavim. Omrazu povećavaše Minucije, zapovjednik konjaništva, optužujući diktatora, da on trati vrijeme zavlačeći rat, ne bi li što dulje vršio službu i sam imao vlast i u Rimu i u vojsci. Tim govorkanjem raspaljen puk izjednači u vlasti zapovjednika konjaništva s diktatorom. Tu je nepravdu Fabije podnio ravnodušno i podijelio je svoju vojsku s Minucijem. Kad je kasnije Minucije nepromišljeno zametnuo boj, došao mu je, kad je bio u nevolji, Fabije u pomoć. Hanibal pritisnut njegovim nenadanim dolaskom dade trubiti na uzmak priznavši javno, da je Minucije pobijeđen od njega, a on sam od Fabija. Kažu također, da je on vraćajući se iz boja rekao: »Ipak je onaj oblak, koji je običavao sjediti na sljemenima bregova, s olujom dao kišu«. Minucije, oslobođen od pogibli, nazove ocem Fabija, komu je dugovao spas, i nije se zatim ustručavao njemu pokoravati.

5. Zatim je Hanibal izdajstvom osvojio Tarent. U tu se svrhu urotilo oko trinaest odličnih mladića tarentskih. Ovi su noću izašli iz grada, pod izlikom da idu u lov, i došli k Hanibalu, koji nije daleko imao tabor. Njih Hanibal pohvali i ponuka, da na povratku dotjeraju do grada kartaška stada, koja su pasla, i da plijen, kao da su ga zarobili od neprijatelja, poklone zapovjedniku i stražarima vrata. To su oni opet i češće učinili, stvar se tako uobičajila, da su se gradska vrata otvarala, u kojegod doba noći bi dali znak. Tad ih je Hanibal usred noći slijedio s odabranih deset tisuća ljudi. Kad su se približili vratima, poznati glas mladića probudio je stražara. Prva su dvojica nosila unutra vepra silna tijela. Neoprezni stražar bude ubijen lovačkim kopljem, dok se divio veličini zvijeri. Punjani uniđu i poubijaju ostale snom omamljene stražare. Tad uđe Hanibal sa svojom četom; Rimljani budu naokolo poubijani. Livije Salinator, rimski zapovjednik, pobjegne na tvrđu s onima, koji bijahu preostali iz pokolja.

6. Fabije stoga krene, da natrag osvoji Tarent, i okruži grad opsadom. Rimljanima je vrlo mnogo pomogla stvar od malene važnosti. Zapovjednik posade u Tarentu umiraše od ljubavi prema ženi, kojoj je brat bio u vojsci Fabijevoj. Po nalogu Fabijevu vojnik prijeđe kao prebjeg u Tarent i sprijateljivši se s pomoću sestrinom sa zapovjednikom sklone ga, da preda grad. Oko prve noćne straže dođe Fabije do onog dijela zida, što ga je čuvao zapovjednik. Uz njegovu pomoć Rimljani se uspeše na zidove .Kad su zatim najbliža vrata bila razbijena, uniđe Fabije s vojskom. Čuvši Hanibal za opsjedanje Tarenta pohiti, da pritekne u pomoć; a kad mu je javljeno, da je grad osvojen, reče: »I Rimljani imaju svog Hanibala; Tarent izgubismo istim lukavstvom, kojim ga bijasmo osvojili«. Kad se poslije Livije Salinator pred Fabijem dičio, što je zadržao tarent-

sku tvrđu, i govorio, da je onaj njegovom pomoću Tarent natrag osvojio, Fabije odgovori: »Doista ne bih nikad bio Tarent natrag osvojio, da ga ti nisi izgubio«.

7. Kvint Fabije već kao starac bio je poslan kao poslanik k svomu sinu konzulu, i kad je ulazio u njegov tabor, pošao je sin ocu ususret; pred njim je po običaju išlo dvanaest liktora. Starac je jašio na konju i nije sišao, kad se konzul približavao. I već bijahu jedanaestorica između liktora iz poštovanja prema očinskom dostojanstvu šutke prošla. Kad je to konzul opazio, naloži najbližem liktoru, neka vikne ocu Fabiju, da siđe s konja. Tad otac silazeći reče: »Nisam ja, sinko, prezreo tvoju vlast, nego sam htio iskušati, znadeš li se vladati kao konzul«. Fabije Maksim živio je do krajnje starosti dostojan tog nadimka. Smatrali su ga više opreznim nego okretnim, ali razboritost usađena u njegov um bila je vrlo zgodna za rat, koji se tada vodio. Nitko ne sumnja, da je oklijevanjem obnovio rimsku državu.

XXII.

Tiberije Grakho i Kaj Grakho.

1. Tiberije Grakho i Kaj Grakho bijahu unuci Scipiona Afričkog po kćeri. Njihova se mladost odlikovala plemenitim radom i velikom nadom svih: jer je k izvrsnim prirođenim sposobnostima pristupio najbolji odgoj. Postoje listovi majke Kornelije, iz kojih se razabire, da su oni ne samo bili odgojeni pod okriljem majčinim, nego da su od nje crpli i otmenost govora. S pravom je ona premudra žena držala, da su dobro odgojena djeca najveći nakit žene. Kad joj je kampanska žena kao njena gošća bapski pokazivala svoj nakit, koji je u ono doba bio najdragocjeniji, Kornelija ju je razgovorom zadržavala, dok se nisu iz škole vratila djeca. I pokazujući ih, kad su se vratili, gošći reče: »Evo ovo je moj nakit«. Ništa doista nije tim mladićima nedostajalo ni od prirode ni od nauke; ali obojica su državu, koju bi mogli bili štititi, voljeli bezbožno uznemiriti.

2. Kad je Tiberije Grakho bio pučki tribun, iznevjerio se senatu: rasipnim darivanjem stekao je naklonost naroda; htio je dijeliti polja puku, davati građansko pravo svim Italcima, pokrajine novim naseljima napunjati: time je, činilo se, sebi pripravljao put do kraljevske vlasti. Zato su sakupljeni patriciji raspravljali, što treba učiniti. Tiberije dođe na Kapitol prinoseći ruku ka glavi; tim je znakom preporučivao svoj život puku: to je plemstvo tako shvatilo, kao da traži krunu. Tad je Scipio Nazika, premda je bio sestrić Tiberija Grakha, više cijenio otadžbinu nego srodstvo i digavši desnicu kliknuo: »Koji

hoće da država bude spasena, poći će za mnom«; zatim progoneći Grakha, koji je bježao, navali na nj i svojom ga rukom ubije. Tijelo mrtvog Tiberija baćeno je u rijeku.

3. Kaja Grakha obuze ista mahnitost, koja i brata Tiberija: bilo zato da osveti ubijstvo bratovo, bilo da si pribavi kraljevsku vlast, tek što se dočepao tribunata, kad stane snovati najgore osnove: dijelio je silne darove, rasipao državnu blagajnu; predložio je zakon o diobi žita puku. Pogubnim Grakhovim osnovama, odupirahu se svim mogućim naporom svi dobri, među njima najvećma Pizo, muž konzularac. Pošto je mnogo rekao protiv žitnog zakona, i kad je zakon ipak bio prihvaćen, dođe on, da primi žito zajedno s drugima. Grakho opazi u skupštini Pizona, gdje stoji, i ovako ga, da je rimski narod čuo, nagovori: »Kako si dosljedan, Pizone, kad tražiš žito po onom zakonu, protiv kojega si govorio?« Njemu Pizo reče: »Ne bih doduše, Grakhe, htio, da ti bude slobodno moja dobra svakomu pojedince dijeliti, ali ako ćeš to činiti, tražit ću dio«. Tim je odgovorom ozbiljni i mudri muž javno izjavio, da se zakonom, što ga je predložio Grakho, rasipava narodna očevina.

4. Senat je stvorio zaključak, neka se konzul Opimije brine, da država ne pretrpi kakovu štetu: taj se zaključak običavaše stvarati samo u krajnjoj nuždi. Kaj Grakho naoružavši družinu bijaše zauzeo Aventin. Stoga je konzul naoružao narod i napao Kaja; kad je suzbijen skakao s hrama Dianina, iščašio je petu, pa kad su ga Opimijevi pratioci gotovo uhvatili, pružio je vrat robu; ovaj je ubio gospodara i doskora sebe samoga nad tijelom gospodarevim. Konzul bijaše obećao, da će za glavu Grakhovu odvagnuti zlato: zato je neki Septimulej donio Kajevu glavu nabijenu na koplje, i njemu je bila jednaka težina zlata isplaćena. Pače kažu, da je on provrtao zatiljak i izvadio mozak pa ulio olovo, da bude teže.

5. Kad je nakon ubistva Tiberija Grakha senat naložio konzulima, da postupaju protiv onih, koji bijahu pristali uz Tiberija, došao je neki Blozije, Tiberijev prijatelj, da moli za sebe, a navodio je ovaj uzrok, da mu se oprosti, što je Grakha toliko cijenio, da je mislio, te mora učiniti sve, štogod onaj hoće. Tad reče konzul: »Što? da je onaj htio, da baciš baklje na Kapitol, bi li se pokorio njegovoj volji radi tog prijateljstva, što ga ističeš?« — »Nikada«, reče Blozije, »on to doduše ne bi htio, ali, kad bi htio, poslušao bih«. Opaka je to riječ: jer nema nikakve isprike za grijeh, ako bi radi prijatelja sagriješio.

XXIII.

Kaj Marije.

1. Kaj Marije, čovjek niska roda, prvi put je služio u Hispaniji pod vođom Scipionom. Bio je osobito drag Spicionu poradi neobične hrabrosti i neumorne spremnosti na pogibli i napore. Kad je Scipio htio pregledati, kako svaki pojedini njeguje konja, našao je, da je Marijev konj jak i dobro njegovan: tu je revnost zapovjednik osobito pohvalio. Kad je jednog dana Scipio poslije ručka slučajno s prijateljima razgovarao, i kad je netko rekao, koga će drugoga sličnog zapovjednika imati država, ako se Scipionu što dogodi, Scipio je lako udario Marija po ramenu i rekao: »Možda ovoga«. Osokoljen tom izjavom začeo je Marije visoke misli, dostojne djela, što ih je poslije izvršio.

2. Marije, Metelov legat u Numidiji, okrivljujući ga postigao je konzulat i na njegovo je mjesto izabran. Dovršio je rat s Jugurtom, što ga je Metel sretno započeo. Jugurta bješe pobjegao ka Getuljanima i njihova kralja Bokha protiv Rimljana pobunio. Marije navali na Getuljane i Bokha pa ih razbije, s teškom mukom osvoji tvrđavu smještenu na visokoj pećini, u kojoj je bilo kraljevsko blago. Bokho izmoren ratom pošalje k Mariju poslanike, koji su molili mir. Marije pošalje natrag kralju kvestora Sulu; ovaj nagovori Bokha, da preda Jugurtu Rimljanima. Stoga je Jugurta vezan bio doveden k Mariju; njega je Marije slaveći slavlje pred kolima vodio i zatvorio u blatnu tamnicu; kad je u nju Jugurta, pošto mu je svučena odjeća, ulazio, rastegnuo je lice poput čovjeka, koji se smije, i zapanjen i sličan luđaku kliknuo: »Jao! kako je hladna vaša kupaonica!«

3. Poslije vojne u Numidiji Marije je ponovno izabran konzulom i njemu je bio povjeren rat protiv Cimbara i Teutonaca. Ovi novi neprijatelji bježeći od krajnjih granica Germanije tražahu nova obitavališta. Odbijeni od Galije prešli su u Italiju: i prvu navalu barbara nisu tri rimska vođe zaustavili; no Marije je najprije Teutonce pod samim podnožjem Alpa dostigao i u boju svladao. Neprijatelji su posjeli dolinu i rijeku u sredini, da rimski vojnici nisu imali vode. Kad se nevolja povećala, bila je hrabrost uzrokom pobjede: jer Marije je onima, koji su se bojali žeđi, pružajući prst rekao: »Vi ste muževi, eno ondje ćete imati vode«. Stoga su se tako hrabro borili, i tolik je bio pokolj neprijatelja, da pobjednici Rimljani nisu iz krvave rijeke pili više vode nego krvi barbarske.

4. Uništivši Teutonce krene Kaj Marije na Cimbre: ovi su ušli u Italiju s druge strane, pa su prešli preko rijeke Ateze ne mostom ni na lađama, već nanesavši u nju stabla i zatrpavši je; pred njih izađe Marije. Tad Cimbri pošalju konzulu poslanike tražeći za sebe i svoju braću polja: oni naime nisu znali za poraz Teutonaca. Kad ih je Marije zapitao, koga nazivaju braćom, spomenuše Teutonce, Marije smiješeći se reče: »Ostavite na miru braću: oni drže primljenu od nas zemlju i vječno će je držati«. Poslanici osjetiše, da im se podruguje, i zaprijetiše se Mariju osvetom, čim budu Teutonci ovdje. »Ta oni su ovdje«, reče Marije, »i pristoji se, da ne odete odavde, dok ne pozdravite svoju braću«. Tad zapovjedi dovesti povezane vođe Teutonaca, koji bijahu zarobljeni u boju.

5. Čuvši to Cimbri krenu iz tabora i izađu u boj. Marije je bojni red udesio tako, da je prašina išla u oči i usta neprijatelja. Ono je mnoštvo Cimbara bilo uništeno nevjerojatnim pokoljem: kaže se, da je bilo poubijano sto osamdeset tisuća ljudi. I nije bila manja borba sa ženama nego s muževima: jer one su se postavivši odasvud pred sebe tarna kola stojeći na njima, kao iz kula, borile kopljima i motkama. Kad su ipak bile pobijeđene, poslaše Mariju poslanstvo moleći slobodu; kad je nisu dobile, zadavile su i smrskale djecu pa su umrle od uzajamnih rana, ili su napravile užeta od svojih kosa po se objesile o drveće ili o uspravljena prekoruđa kola. Kažu, da je bila viđena jedna, koja je o svoje noge objesila dva sina a sebe samu o drvo.

6. Tada je u Rimu nastao prvi građanski rat. Kad je naime konzul Sula bio izaslan protiv pontskoga kralja Mitridata, Marije mu je to zapovjedništvo oteo i izradio, da bude mjesto Sule izabran zapovjednikom. Uzbuđen radi toga dođe Sula s vojskom u Rim i osvoji ga oružjem te izagna Marija. Marije se neko vrijeme sakrivao u močvari, ali je tamo malo kasnije bio uhvaćen i, kako je bio gol i uprljan blatom, s prebačenom oko vrata uzdom, odvučen i u tamnicu bačen. Poslan je bio tađoker, da ga ubije, državni rob, po narodnosti Cimbar; njega je Marije zastrašio veličanstvom svog lica. Kad je naime ugledao, gdje k njemu dolazi čovjek s trgnutim mačem, rekao je: »Hoćeš li se ti usuditi ubiti Marija?« Onaj zapanjen i prestrašen odbaci oružje i pobjegne. Poslije je bio Marije, i od onih, koji su ga prije htjeli ubiti, iz tamnice pušten.

7. Dobivši lađicu prijeđe Marije u Afriku i stigne u polje kartaško. Kad je ondje sjedio na osamljenim mjestima, dođe k njemu liktor pretora Sekstilija, koji je ovom pokrajinom upravljao. Marije je od njega, koga nije nikada povrijedio, očekivao neku čovjekoljubivu uslugu; ali liktor mu naloži, da

ode iz pokrajine, ako ne će, da se protiv njega postupa. Gledajući ga mrkim očima Marije mu nije davao nikakva odgovora. Liktor ga stoga upita, želi li, da se što dojavi pretoru. Marije mu reče: »Otiđi, javi, da si vidio Kaja Marija, gdje sjedi na ruševinama Kartage«. Dvostrukim osobitim primjerom sjećao ga je nepostojanosti ljudskih stvari, jer mu je pred oči iznosio i propast vrlo velikog grada i pad vrlo velikog muža.

8. Kad je Sula otišao u rat s Mitridatom, Marije se vratio u Italiju, a bio je radi svoje nesreće više podivljao nego ukrođen. Unišavši u Rim s vojskom opustoši ga pokoljima i grabežima; sve odličnike protivne stranke na različite načine pogubi: pet dana i isto toliko noći trajala je ta samovolja svih zločina. U to se vrijeme trebalo svakako diviti nesebičnosti rimskoga naroda. Jer kad je Marije kuće ubijenih predao na pljačkanje, nije bilo nikoga, koji bi ikoju stvar iz njih dirnuo: ovu samilost naroda bijaše neka tiha osuda Marijeve okrutnosti. Napokon je Marije skršen starošću i naporima zapao u bolest i na silno veselje svih umro. Ako se omjere mane tog muža s vrlinama, ne će biti lako reći, je li bio u ratu pogubniji za neprijatelje ili u miru za građane: jer je državu, koju je protiv neprijatelja očuvao hrabrošću, kao građanin slavohlepljem uništio.

9. Marijev duh preziraše lijepa umijeća i plemenite nauke. Kad je zavjetovao hram Časti od plijena neprijateljskog, prezreo je odlike tuđih mramora i iskustvo grčkih umjetnika i dao da ga od običnog kamena sagradi rimski umjetnik. Prezirao je i grčku knjigu, jer, govorio je, svojim učiteljima malo koristi za hrabrost. Ali je zato bio hrabar, snažan i jak protiv boli. Kad su mu rezali grčne žile na nozi, zabranio je da ga svežu. Ipak je sam pokazao, da je ljutina boli bila žestoka: jer kad je liječnik iskao drugu nogu, nije mu htio dati, jer je mislio, da je jača bol lijeka nego bolesti.

XXIV.

Lucije Lukul.

1. Lucije Lukul odlikovao se darovitošću, obrazovanjem i vrlinom. Otišavši kao kvestor u Aziju kroz mnogo je godina tom pokrajinom slavno upravljao. Postavši kasnije konzul i poslan od senata u rat protiv Mitridita nadmašio je opće mišljenje, koje je postojalo o njegovoj vrlini: jer nije se baš iščekivala vojvodska slava od njega, koji je mladost proveo u umijećima mira; no neka nevjerojatna veličina uma nije željela

sporu i neučljivu školu iskustva. Čitav je put upotrijebio dijelom na ispitivanje iskusnih ljudi, dijelom na čitanje junačkih djela. U njega je nadalje bilo neko divno pamćenje stvari: stoga je došao u Aziju kao učen vojskovođa, premda je krenuo iz Rima nevješt ratovanju.

2. Lukul je u onom ratu izvršio velika i spomena vrijedna djela: Mitridata je često na mnogim mjestima razbio; Tigrana, najvećega od kraljeva u Armeniji, pobijedio, a dovršiti rat više nije htio, nego što nije mogao, a inače u svemu vrijedan hvale i u ratu nepobjediv odviše je bio odan požudi za novcem, a ovaj je ipak zato tražio, da ga zatim u raskoši rasipa. Pošto je stoga proslavio slavlje nad Mitridatom, okanio se brige za sve stvari i počeo raskošno i mekoputno živjeti te plivati u besposlici i raskošnosti: sjajno je i sa silnim troškom gradio dvorce i za njih je i samo more uznemirivao. Na nekim je naime mjestima bacio u more rpe kamenja, a na drugim je potkopavši brda naveo more na kopno; zato ga je Pompej vrlo duhovito zvao Kserksom u togi: Jer kad je Kserkso, perzijski kralj, sagradio most preko Helesponta, i kad su ga razorili oluja i valovi, on je naložio, da se moru udari trista udaraca bičem i da mu se metnu okovi.

3. Lukul je imao dvorac prekrasan po vidiku i šetnji. Kad je onamo došao Pompej, prigovorio je jedino to, što je taj stan ljeti doduše vrlo ugodan, ali je, čini se, zimi manje zgodan. Njemu reče Lukul: »Misliš li, da sam ja manje pametan nego lastavice, koje mijenjaju boravište, kad se približuje zima?« Veličanstvenosti dvoraca odgovaraše skupocjenost gozbi. Kad su mu jednom, jer je bio sam, donijeli umjeren ručak, žestoko je izgrdio kuhača; a kad se on ispričavao i govorio, da nije trebao pripraviti sjajnu gozbu, jer nitko nije pozvan na ručak, rekao je Lukul rasrđeno: »Što kažeš? Zar nisi znao, da će danas Lukul ručati kod Lukula?«

XXV.

Kaj Julije Cezar.

1. Kaj Julije Cezar, potekavši iz vrlo odlične porodice, izgubio je oca u šesnaestoj godini. Malo kasnije oženio se Kornelijom; budući da je njen otac bio Sulin neprijatelj, Sula je htio prisiliti Cezara, da je otpusti, ali to nije mogao isposlovati. Stoga je Cezar bio lišen dobara, a kad su ga tražili, da ga i pogube, promijenivši odjeću noću je umakao iz grada i bio je prisiljen, da gotovo svake pojedine noći mijenja skrovište, premda je bolovao od groznice četvrtače; pa kad je i ovako

bio uhvaćen od Sulina oslobođenika, jedva se izbavio davši novaca. Konačno je pomoću svojih prijatelja dobio oproštenje i ako se Sula dugo nećkao; kad je on preodličnim muževima, koji su ga molili, zakratio, i kad su se oni ustrajno naprezali, napokon namoljen reče, da će onaj, za koga toliko žele, da bude spasen, jednom biti na propast optimatskoj stranci, koju su zajedno s njim obranili, i da u onom mladiću ima mnogo Marija.

2. Kad je umro Sula, i kad se slegla nesloga među građanima, odluči Cezar udaljiti se na Rod, da u dokolici sluša Apolonija, tada najslavnijeg učitelja govorništva; ali na putu bude uhvaćen od gusara i ostane kod njih četrdeset dana. A opet se kroz čitavo ono vrijeme tako vladao, da su ga se gusari jednako bojali kao i poštivali; i da ne probudi nikakvu sumnju kod njih, koji su ga samo očima čuvali, nije nikada ni noću ni danju bio izuven. Međutim je odaslao pratioce i robove, da pribave novac, kojim će se otkupiti. Gusari bijahu zatražili dvadeset talenata, ali on je obećao, da će dati pedeset: kad ih je izbrojio, bio je izložen na obali. Čim je Cezar bio oslobođen, odmah se požuri u Milet, koji je grad bio najmanje udaljen; i skupivši ondje brodovlje navalio je noću na razbojnike, koji su stajali još na istom mjestu, potopivši ostale zarobio je nekoliko lađa i gusare je kaznio onom smrtnom kazni, kojom im se često u šali grozio, dok su ga držali u vlasti: dao ih je pribiti na križeve.

3. Postavši kvestor krene Julije Cezar u Hispaniju; i kad je prelazio Alpe, i kad su njegovi pratioci ugledavši neko siromašno selo u šali među sobom raspravljali, da li i tamo ima mjesta za slavohleplje. Cezar u zbilji reče, da voli biti tamo prvi nego u Rimu drugi. Tako je od najranije dobi težio za kraljevskom vlašću i uvijek su mu bili na jeziku stihovi grčkog pjesnika Euripida: »Jer treba li povrijediti pravo, neka se povrijedi radi kraljevanja, u drugim stvarima radi pravedno«. A kad je došao u Gad, to je grad u Hispaniji, ugledavši kip Aleksandra Velikog zajecao je i zaplakao: prijateljima koji su pitali za uzrok, reče: »Nije li opravdan razlog žalosti, što nisam još ništa učinio, premda sam doživio onu dob, u kojoj je Aleksandar već pokorio svijet?«

4. Nastojeći zadobiti naklonost puka i tražeći časti Julije Cezar je rasuo očevinu: pritisnut dugom sam je govorio, da mu treba sto milijuna sestercija, da nema ništa. Ovim je hitrinama polučio konzulat, a za druga mu je bio dan Marko Bibul, komu se Cezarove osnove ne sviđahu. Nastupivši službu predloži Cezar agrarni zakon, to jest da se oskudnim građanima podijeli državna zemlja; kad se tomu zakonu senat protivio, Cezar iznese stvar pred narod. Drug Bibul dođe na for,

da se usprotivi predlaganju zakona; ali je nastao takav metež, da su konzulu na glavu istresli košaru punu gnoja i slomili fasce. Najposlije je ipak Bibul, protjeran od Cezarovih pratilaca bio prisiljen da se ostalo vrijeme godine drži kuće i ne dolazi u vijećnicu. Međutim je Cezar sam sve po svojoj volji u državi upravljao: odatle su neki dosjetljivi ljudi govorili, ne po običaju, da se sve, što se one godine dogodilo, dogodilo za konzula Cezara i Bibula, nego Julija i Cezara, nazivajući mjesto dvojice jednoga konzula imenom i prezimenom.

5. Obavivši konzulat Julije Cezar dobije ždrijebom za provinciju Galiju. A u devet godina, za kojih je bio zapovjednikom, izvršio je otprilike ovo. Galiju je učinio rimskom pokrajinom; prvi je od Rimljana sagradivši most navalio na Germane, koji preko Rena stanuju, i žestoko ih porazio. Pobijedio je prije nepoznate Britance i zatražio od njih novaca i taoce. U tom se ratu pripovijedaju mnoga Cezarova odlična djela. Kad je vojska naginjala na bijeg, pograbio je štit iz ruke vojnika, koji je bježao i pohrlivši u prvi red obnovio bitku. U drugom je boju orlonošu, koji je počeo bježati, uhvatio za grkljan i na protivnu stranu povukao pa pružajući desnicu prema neprijatelju rekao: »Kamo ti odilaziš? Ovdje su oni, s kojima se borimo«. Tim je činom ohrabrio vojnike.

6. Dok se Cezar još zadržavao u Galiji, da ne otiđe ne dovršivši rat, zatraži, da mu bude dopušteno makar i otsutnomu natjecati se za drugi konzulat; to mu je bilo od senata uskraćeno. Uzbuđen radi toga vrati se u Italiju, da oružjem osveti zadanu nepravdu; i pošto je vrlo mnogo gradova osvojio, pođe u Brundizij, kamo su se zaklonili Pompej i konzuli. Tad je Cezar izveo djelo najveće smionosti: iz Brundizija je za najžešće zime prešao u Dirahij kroz brodovlje, koje je bilo protiv njega postavljeno; pa dok su oklijevale čete, kojima bješe naložio, da ga slijede, kad je uzalud poslao po njih, ne mogući podnositi zatezanje, izašao je noću iz tabora i potajno se sam ukrcao u lađicu obavivši glavu, da ne bude prepoznat. More se nadimalo, jer je žestoko duvao suprotan vjetar; ipak je naložio, da se brod odmah upravi na pučinu; a kad je kormilar, gotovo zasut valovima, htio da uzmakne pred nevremenom, reče: »Čega se bojiš? Cezara voziš«.

7. Zatim Cesar pođe u Tesaliju, gdje je Pompeja potukao u boju kod Farzala, kad je bježao, progonio ga je, i na putu je doznao, da je ubijen. Tad zavojšti na Ptolomeja, ubojicu Pompejeva, koji je i njemu, — vidio je, — spremao zasjedu. Pobijedivši ga prijeđe Cezar u Pont i navalivši na Mitridatova sina Farnaka, koji je rat obnovio, razbio ga je u jednom boju nakon pet dana od dolaska i to za četiri sata, otkako mu

je došao pred oči. Ovu je brzinu pobjede istakao za svoga slavlja, jer je među uresima povorke dao napisati natpis od tri riječi: dođoh, vidjeh, pobijedih. Zatim je Cezara svuda pratila njegova sreća, svladao je Spiciona i Jubu, kralja Numidije, koji su ostatke pompejanske stranke u Africi opet osvježili. Pompejeve je sinove pobijedio u Hispaniji i pobjedu je blago iskoristio i poštedio je sve, koji su protiv njega digli oružje. Vrativši se u Rim slavio je pet puta slavlje.

8. Kad je dovršio građanske ratove, Cezar je postavši doživotnim diktatorom počeo bahatije postupati: kad je senat k njemu dolazio, dočekao ga je sjedeći, a kad ga je netko opomenuo, neka ustane, pogledao ga je srditim licem. Kad je Antonije, Cezarov pratilac na svim vojnama i tada drug u konzulatu, na nj, dok je sjedio na stolcu pred govornicom postavio vrpcu, znak kraljevskog dostojanstva, nije se činilo, da je radi toga uvrijeđen. Zato se urotiše protiv njega šezdeset i više muževa, a vođe zavjere bijahu Kasije i Brut. Kad je dakle Cezar na petnaestoga marta došao u senat, okružiše ga, dok je sjedao, kao u znak počitanja, i tamo je jedan od urotnika, kao da želi nešto moliti, bliže pristupio, a kad mu je ovaj uskratio, on mu je pograbio togu s oba ramena. Kad je zatim on zaviknuo: »Ta to je nasilje«, Kasije ga je ranio malo ispod vrata. Cezar je Kasijevu ruku pograbio i probo pisaljkom, a kad je pokušao poskočiti, zadobio je drugu ranu. Kad je vidio, da na njega navaljuje Marko Brut koga je držao kao sina, reče: »I ti, moj sine!« Kad je zatim vidio, da odasvud na nj trgnutim mačevima navaljuju, omotao je glavu togom i tako je proboden s dvadeset i tri rane.

9. Cezar je bio visoka stasa, crnih i živahnih očiju, ćelave glave: tu je nakaznu ćelavost teško podnosio, jer je često bila izvrgnuta šalama opadača. Stoga nije od svih počasti, što mu ih je odredio senat i narod, nijednu drugu radije prihvatio i upotrijebio nego pravo, da trajno nosi lovorvijenac. Ni neprijatelji nisu poricali, da je bio vrlo umjeren u vinu: stoga je Katon običavao govoriti, da je jedino Cezar trijezan pristupio rušenju države. Oružju i jašenju bijaše vrlo vješt; napor je podnosio više nego se vjerovati može; na pohodu je katkada na konju a češće pješke išao naprvo, gologlav bilo sunce, bila kiša. I najdulje je puteve prevalio nevjerojatnom brzinom tako, da je često pretekao glasnike, koje je odaslao o sebi; njega nisu zadržavale ni rijeke, preko kojih je prelazio bilo plivajući bilo oslanjajući se o napuhnute mješine. —

XXVI.

Marko Katon Utički.

1. Marko Katon je još kao dječak pokazivao nesavladivu snagu duha. Kad se odgajao u kući svog ujaka Druza, dođoše u Rim Latini, da poluče građansko pravo. Prvak Latina Popedije, koji je bio Druzov milogost, zamoli dječaka Katona, da pomogne Latine kod ujaka; Katon je postojana lica izjavio, da to ne će učiniti. Kad je zatim bio ponovno i češće zamoljen, ostao je kod odluke. Tad je Popedije dječaka digao na povišen dio kuće i držao te se grozio, da će ga odande baciti dolje, ako ne posluša molbe; ali ni tim ga zastrašivanjem nije mogao odvratiti od njegova mišljenja. Tada je, kaže se, Popedije kliknuo: »Čestitajmo sebi, Latini, da je ovaj tako malen, jer da je senator, ne bi nam bilo dopušteno ni nadati se građanskom pravu«.

2. Kad je pedagog vodio Katona k Suli na poklon i kad je on u predvorju ugledao krvave glave proskribiranih, prokleo je Sulinu okrutnost i očitovao je, da je istog mišljenja, kojeg i drugi neki dječak, imenom Kasije, koji je tad pohađao javnu školu sa Sulinim sinom Faustom. Kad je naime Faust u školi hvalio očevo proganjanje i govorio, da će on to isto učiniti, kad uzmogne po dobi, njemu je drug opalio žestoku ćušku.

3. Odlična je bila i vrijedna, da se izloži na nasljedovanje, Katonova dobrohotnost prema bratu. Jer kad su ga pitali, koga od njih najvećma ljubi, odgovori: »Brata«. Ponovno zapitan, koga drugoga najvećma ljubi, opet odgovori: »Brata«. Kad ga je treći put isto pitao, dade isti odgovor, dok onaj nije odustao od ispitivanja. S godinama je rasla ona ljubav Katonova prema bratu: nije se micao od njega i u svemu mu je ugađao. U dvadesetoj godini nije nikad ručao bez brata, nikad nije izlazio na for, nikad nije poduzimao putovanje. Pa ipak je ćud jednog i drugog bila različita: u jednog i drugog bio je čestit značaj, ali Katonova je ćud bila ozbiljnija.

4. Kad je njegov brat, koji je bio vojnički tribun, krenuo u rat, Katon je, da ga ne ostavi, dobrovoljno služio u vojsci. Kasnije se dogodilo, da je Katonov brat bio prisiljen putovati u Aziju i da je na putu zapao u bolest. Kad je to dočuo Katon, ma da je tada bjesnila žestoka oluja i nije bila pripravna velika lađa, krenuo je iz luke Tesalonike na malenoj lađici sa samo dva prijatelja i tri roba, i malo ne proždrt od valova ipak je preko nade prošao nepovrijeđen. Ali brata je zatekao, gdje je malo prije umro. Tad je sasvim udario u tužaljke i

plač: tijelo pokojnika pokopao je što veličajnijim pogrebom i dao o svom trošku podići mramorni grobni humak. Kad je zatim kanio otploviti, pa kad su mu prijatelji savjetovali, neka bratove ostatke postavi na drugi brod, odgovorio je, da će prije ostaviti dušu nego njih; i tako je krenuo.

5. Katon je kao kvestor bio poslan na otok Cipar, da skupi novac kralja Ptolomeja, koji je imenovao narod rimski svojim baštinikom. Sakupljena je bila daleko veća svota, nego bi se itko mogao bio nadati. Katon je na lađe natovario gotovo sedam tisuća talenata; a da se ukloni pogiblima brodoloma, privezao je na pojedine posude, u kojima je bio zatvoren novac, dugim konopcem čep od pluta, da čep plivajući odozgo, ako bi se slučajno brodovlje potopilo, označi položaj izgubljena novca. Kad se Katon približavao, pohrlio mu je ususret senat i gotovo sve građanstvo, i to je bilo vrlo slično slavlju. Senat je Katonu zahvalio, i dana mu je bila pretura i pravo da preko svakoga reda u preteksti gleda igre. Ovu počast nije Katon htio primiti tvrdeći, da je nepravo, da se njemu doznačuje, što se nikom drugom ne daje.

6. Kad je konzul Cezar predložio zakon poguban za državu, jedini se tomu zakonu suprotivio Katon, dok su ostali bili zastrašeni. Cezar rasrđen naloži Katona izvući iz vijećnice i baciti u okove; ali on nije ništa popustio u iskrenosti, već je na samom putu u tamnicu raspravljao o zakonu i građane opominjao, neka se usprotive onima, koji tako snuju. Za Katonom su išli žalosni senatori, od ovih je jedan, kad ga je Cezar prekorio, što odlazi, premda još nije raspušten senat, rekao: »Volim biti s Katonom u tamnici nego s tobom u vijećnici«. Cezar je čekao, dok bi se Katon upustio u ponizne molbe: a kad je razabrao, da to uzalud očekuje, svladan stidom posla jednog od tribuna, da Katona pusti na slobodu.

7. U građanskom ratu Katon je pristao uz Pompejevu stranku, a kad je onaj bio svladan, poveo je ostatke vojske u Afriku uz silne poteškoće na putu. Premda su mu vojnici nudili vrhovno zapovjedništvo, volio se pokoravati Scipionu, jer je on bio muž konzularac. A kad je i Scipion bio pobijeđen, pošao je u afrički grad Utiku i nagovorio je sina, neka se okoristi Cezarovom blagošću; a sam se povečeravši prošetao i na polasku u spavaonicu čvršće i dulje grlio sina. Zatim je ušao u spavaonicu i mačem se sam ubio. Čuvši za Katonovu smrt rekao je Cezar, da je onaj zavidio njegovoj slavi, jer mu je oteo pohvalu, da je očuvao Katona. Djecu Katonovu i njihovu očevinu očuvao je netaknutu.

XXVII.

Marko Tulije Ciceron.

1. Marko Tulije Ciceron, viteškog roda, rodio se u Arpinu, a to je volščanski grad. Jedan je od njegovih djedova imao na kraju nosa smještenu bradavicu sličnu zrnu graška (cicer), odatle je nadjenut nadimak Ciceronovu plemenu. Kad su se neki radi toga Marku Tuliju rugali, rekao je: »Nastojat ću, da taj nadimak nadvisi sjaj najodličnijih imena«. Budući da je učio ona umijeća, kojima se običava dječačko doba obrazovati za opću obrazovanost, njegova se darovitost tako istaknula, da su ga vršnjaci vraćajući se iz škole pratili kući, tako da je on bio u sredini, a oni su se postavljali oko njega kao kralja: pače njihovi su roditelji potaknuti glasom o dječaku dolazili u početnu školu, da ga motre. Ipak je to pobuđivalo zlovolju kod nekih ljudi neotesana i neobrazovana duha, koji su žestoko kudili ostale dječake, što iskazuju takovu čast svom saučeniku.

2. Tulije Ciceron pokazao je kao mladić svoju rječitost i slobodoumje protiv Sulinovaca. Nekog Hrizogona, Sulina oslobođenika, žestoko je napadao, jer je uzdajući se u moć diktatorovu navaljivao na imetak građana. Pobojavši se radi toga omraze pošao je Ciceron u Atenu, gdje je revno slušao filozofa Antioha. Odande se radi govorništva zaputio na Rod, gdje je imao za učitelja Molona, tada najrječitijeg retora. Kaže se, da je on, kad je čuo Cicerona, gdje govori, zaplakao, jer je predviđao, da će po ovom biti Grci od Rimljana natkriljeni u slavi oštroumlja i rječitosti. Vrativši se u Rim bio je kvestorom na Siciliji. Ničija doista kvestura nije bila bilo više cijenjena bilo slavnija. Kad je za velike nestašice žita odande šiljao silno mnoštvo žita, isprva je uvrijedio Siciljane; ali kad su kasnije iskusili njegovu revnost, pravednost i ljubaznost, iskazali su svom kvestoru veće počasti nego ikad ikojemu pretoru.

3. Postavši konzulom Ciceron je rijetkom muževnošću, postojanošću i pomnjom ugušio urotu Sergija Katiline. Onaj je naime ljutit, što je u natjecanju za konzulat pretrpio poraz, i lud od mahnitosti s više odličnih muževa zaključio ubiti Cicerona, posmicati senat, zapaliti grad i razgrabiti državnu blagajnu. Ovu tako strašnu urotu otkrio je Ciceron. Katilina pobježe iz straha pred konzulom iz Rima k vojsci, koju bijaše pripravio; njegovi pohvatani drugovi biše u tamnici smaknuti. Neki je senator sam svog sina pogubio. Taj je naime mladić, odličan među vršnjacima po umu, obrazovanosti i ljepoti, u opakoj namjeri prionuo uz prijateljstvo s Katilinom i žurio se u njegov tabor: njega je otac sa sredine puta natrag dovukao

i ubio koreći ga ovim riječima: »Nisam ja tebe rodio za Katilinu protiv otadžbine, nego za otadžbinu protiv Katiline«.

4. Katilina nije zato odustao od pothvata, već je s odjelima spremnima na navalu idući na Rim bio zajedno s vojskom ubijen. Borilo se tako žestoko, da nije nitko od neprijatelja preostao: koje je tko mjesto u borbi zauzeo, to je izgubivši dušu pokrivao. Sam je Katilina pao daleko od svojih posred lešina onih, koje bijaše pogubio; prekrasnom smrću, da je ovako poginuo za svoju otadžbinu! Senat i narod rimski nazove Cicerona ocem otadžbine. Ipak je to kasnije prouzročilo Ciceronu omrazu tako, da mu je neki pučki tribun, kad je napuštao službu, zabranio govoriti narodu, jer je osudio građane bez obrane, nego mu je samo dopustio, da položi običajnu prisegu. Tada je Ciceron jakim glasom rekao: » Prisižem, da su država i grad Rim spasene nastojanjem mene jedinoga«. Te su riječi razveselile rimski narod i on se sam zakleo, da je Ciceronova prisega istinita.

5. Nakon malo godina Ciceron je bio s istog razloga optužen od pučkog tribuna Klodija, što je rimske građane pogubio. Tad se žalostan senat obukao u crno, kao da je državna žalost. Premda je Ciceron mogao oružjem braniti svoj život, volio je otići iz Rima, nego da poradi njega nastane pokolj. Kad je odlazio, ispratili su ga svi čestiti građani plačući. Tada Klodije oglasi ukaz, da se Marko Tulije izgoni: njegovu kuću i dvorce zapali. Ali to nasilje nije bilo dugotrajno: jer je Ciceron doskora na najveću želju svih staleža bio pozvan natrag u domovinu. Kad se vraćao, pošli su mu svi ususret; njegova je kuća bila na državni trošak obnovljena. Kasnije je Ciceron, koji je bio pristao u Pompejevu stranku, dobio oproštenje od pobjednika Cezara. Kad je ovaj bio ubijen podupirao je i častio Oktavija, baštinika Cezarova, da ga suprotstavi Antoniju, koji je potresao državom; ali je od njega zatim bio ostavljen i izdan.

6. Sklopivši Antonije savez s Oktavijem izopćio je Cicerona, koji mu je već dugo bio neprijatelj. Čuvši to Ciceron je stramputice pobjegao u dvorac, koji je bio vrlo malo udaljen od mora, i odande se ukrca na lađu hoteći prijeći u Makedoniju. No kad je već nešto zaplovio na pučinu, i kad su ga suprotni vjetrovi zanijeli natrag, a on sam nije mogao podnositi bacanje lađe, povratio se u dvorac i rekao: »Umrijeti ću u otadžbini, koju sam često očuvao«. Kad su se doskora približavali krvnici, premda su njegovi robovi bili spremni da se hrabro bore, on je sam naložio, da spuste nosiljku, u kojoj su ga nosili, i da mirno podnesu, na što nemila sudbina sili. Kad je izvirio iz nosiljke i nepomično pružio šiju, bila mu je odsječena glava. I ruke su mu bile odsječene; glava je bila donesena Antoniju i na njegovu zapovijed postavljena među dvim rukama na govornici. Fulvija, žena Antonijeva, koja se smatraše povrijeđenom od Cicerona, prihvatila je rukama glavu, stavila je u krilo i istegnut jezik iglom izbola.

7. Ciceron je bio podrugljiv i volio peckanje, tako da su ga neprijatelji običavali nazivati konzulskim lakrdijašem. Kad je vidio svog zeta Lentula, čovjeka niska stasa, opasana dugim mačem, rekao je: »Tko je privezao mog zeta uz mač?« Neka se gospođa gradila mlađom, nego što je bila i govorila, da joj je samo trideset godina; njoj je Ciceron rekao: »Istina je, jer to slušam dvadeset godina«. Kad je drugi konzul umro, Cezar je zadnjega dana mjeseca decembra u trinaest sati proglasio za ostali dio dana konzulom Kaninija: kad su mnogi išli, da ga po običaju pozdrave, Ciceron reče: »Požurimo se, prije nego odstupi sa službe«. O istom Kaniniju napisao je Ciceron: »Kaninij je bio neobične budnosti, jer za čitavog svog konzulata nije vidio sna«.

XXVIII.

Marko Brut.

1. Marko Brut, rodom iz onog plemena, koje je Tarkvinijce prognalo iz Rima, učio je filozofiju u Ateni, a govorništvo na Rodu. Njegova ga je vrlina veoma preporučivala. Njegov otac, koji se protivio Sulinoj stranci, bio je na zapovijed Pompejevu ubijen; zato je Brut s njime živio u ljutom neprijateljstvu: ipak se u građanskom ratu zauzeo za njegovu stvar, jer se činila pravednijom, i zapostavio svoju bol koristi države. Kad je Pompej bio pobijeđen, Brut je bio od Cezara pomilovan, i k tomu učinjen pretorom. Kad je kasnije Cezar uzoholivši se počeo senat prezirati i težiti za kraljevskom vlasti, već je narod, koji se nije veselio tadašnjem stanju, tražio osvetnika slobode. Neki su pod kip prvoga Bruta napisali: »Kamo sreće da živiš!« Isto tako pod kip samog Cezara: »Brut je postao prvi konzul, jer je izagnao kraljeve, ovaj je, jer je izagnao konzule, napokon postao kralj«. Također je bilo napisano na sudačkoj stolici pretora Bruta: »Spavaš, Brute!«

2. Kad je Brut razabrao volju naroda rimskoga, urotio se protiv Cezara. Dan prije nego je Cezar bio ubijen, zatražila je Porcija, žena Brutova, koja je znala za osnovu, britvu, kao da će si odrezati nokte, pa kad joj se ona tobože slučajno omakla, ranila je sama sebe. Brut, dozvan vikom sluškinja u spavaonicu ženinu stane je koriti, što je htjela preuzeti brijački posao; ali Porcija mu potajno reče: »Nisam si, Brute,

slučajno nego naumice zadala ovu ranu: jer sam htjela iskuša'i, imam li dosta odvažnosti, da si zadam smrt, ako ti pothvat ne bi pošao za rukom«. Kad je Brut te riječi čuo, kaže se, da je podigao ruke i oči k nebu i uskliknuo: »Kamo sreće, da se mogu činiti dostojnim mužem takve žene!«

3. Kad je Cezar bio ubijen, Antonije je pokazivao njegovo krvavo odijelo i narod kao nekim bijesom raspaljivao protiv urotnika. Stoga se Brut uklonio u Macedoniju i ondje se kod grada Filipa borio protiv Antonija i Oktavija. Kad se pobijeđen noću povukao na brežuljak, da ne padne u ruke neprijatelja, pružio je jedniome od pratilaca bok, da ga probode. Kad je Antonije vidio tijelo Brutovo, naložio je, da na nj bace njegov grimizni plašt, i da ga u njemu pokopaju. Kad je poslije doznao, da je ovaj ukraden, naložio je, da se tat potraži i pogubi. Ostatke spaljena tijela dade odnijeti Brutovoj majci Serviliji. Nije bila ista dobrostivost Oktavijeva prema Brutu: jer on je zapovjedio, da se odsječena glava Brutova odnese u Rim, da se baci pod kip Kaja Cezara.

XXIX.

Oktavij Cezar August.

1. Oktavij, unuk Julije sestre Kaja Cezara, izgubio je oca u četvrtoj godini. Posinjen od starog ujaka (babina brata) pratio ga je, kad je išao u Hispaniju. Zatim je od njega bio poslan u Apoloniju, da se bavi plemenitim naukama. Doznavši za smrt ujakovu, vrati se u Rim, uzme ime Cezar i skupivši vojsku veterana pritekne u pomoć Decimu Brutu, koji je u Mutini bio opsjedan od Antonija. Ali kad mu je bio spriječen ulaz u grad, da obavijesti Bruta o svim stvarima, najprije mu je poslao pisma napisana na olovnim pločama, koja je pod vodom prenosio ronac; za to se poslije služio golubovima; jer njih je dugo držao zatvorene, pa kad su izgladnjeli, privezao im je o vrat pisma pa ih je puštao s mjesta najbližeg zidinama. Golubove, koji su željni svijetla i hrane letjeli na najviše zgrade, pohvatao je Brut, pogotovo jer je on postavivši na neka mjesta hranu naučio golubove, da onamo dolijeću.

2. Oktavij je svršio Mutinski rat dvjema bitkama, od kojih je u jednoj vršio posao ne samo vođe, već također vojnika: jer kad je orlonoša bio teško ranjen, uzeo je orla na leđa i u tabor natrag donio. Pomirivši se poslije s Antonijem i združivši s njime vojske, da osveti smrt Kaja Cezara, približi se kao neprijatelj Rimu; odande pošalje k senatu četiri stotine vojnika, da za nj u ime vojske traže konzulat. Kad je senat

oklijevao, zabacio je centurijon, vođa odaslanstva, kabanicu i pokazujući držak mača nije se ustručavao u vijećnici reći: »Ovaj će učiniti, ako vi ne učinite«. Njemu je, kažu, Ciceron odgovorio: »Ako na ovaj način zatražite konzulat za Cezara, dobit ćete ga«. Ta mu je izjava kasnije bila na propast, jer je počeo biti mrzak Cezaru, što je odviše ljubio slobodu.

3. Oktavij Cezar osvojio je silom konzulat, kad mu još nije bilo dvadeset godina, i izdao je nov popis prognanika. Ova je proskripcija bila daleko okrutnija od Suline: nije štedio ni nježnu dob. Nekog dječaka, imenom Atilija, prisili Oktavij, da obuče muževnu togu, da bude proskribiran, kao muž. Čim je Atilije, praćen po običaju od prijatelja, sišao s Kapitola, odmah je bio unesen u popis. Kad su ga onda ostavili prijatelji, nije ga ni majka od straha dočekala; i tako je dječak pobjegao i neko se vrijeme sakrivao u šumama. Ali kad nije mogao podnositi oskudicu, izašao je iz skrovišta i javio se prolaznicima, od kojih je bio ubijen. Drugi dječak još nedorastao idući u početnu školu bio je ubijen s pedagogom, koji ga bješe zakrilio tijelom.

4. Sklopivši Oktavij savez s Antonijem progonio je ratom Cezarova ubojicu Marka Bruta. Taj je rat, premda bolestan i nemoćan, u dva boja svršio; od njih je u prvom izgubivši tabor jedva pobjegao, ali kao pobjednik u drugom postupao je vrlo okrutno. Bjesnio je protiv svih ponajodličnijih zarobljenika i kazni dodavao još pogrdne riječi. Jednom, koji je molio za pogreb, odgovori je, da će taj već biti u vlasti ptica i divljih zvijeri. Zarobljeni su bili i otac i sin; budući pak da je Oktavij htio samo jednom pokloniti život, naložio je neka ždrebaju, koji da se poštedi. Ubijen je bio otac, koji se ponudio, da mjesto sina podnese smrt; ni sin nije ostao sačuvan, jer je radi žalosti umro dobrovoljnom smrću. I Oktavij nije odvratio oči od tog žalosnog prizora, već je gledao i jednog i drugog, gdje umiru.

5. Oktavij se opet raskrstio s Antonijem, jer se on rastavio od njegove sestre Oktavije i oženio se egipatskom kraljicom Kleopatrom, koja se žena s Antonijem natjecala u raskoši i nasladama. Dičila se, da će jednom za jednu gozbu potrošiti milijun sestercija. Kad je Antonije govorio, da to ne može biti, priredila mu je veličajnu gozbu, ali ne uz tolik trošak, kolik je bila obećala. Budući da joj se dakle Antonije podrugivao, zapovijedila je, da joj donesu posudu punu octa; Antonije je iščekivao, što li će učiniti. Ona je imala vrlo dragocjene bisere ovješene u ušima: iznenada je jedan izvadila i pogutnula ga, kad se rastopio u octu. Spremala se, da i drugi na slični način uništi, ali su je spriječili.

6. Oktavij se pobio s Antonijem u pomorskom boju kod Akcija, a to je mjesto u Epiru. Progoneći Antonija, koji je bio pobijeđen i bježao, pošao je u Egipat; i ubrzo je osvojio opsjedanu Aleksandriju, kamo se utekao Antonije s Kleopatrom. Izgubivši svaku nadu Antonije si je sam zadao smrt pošto je sio na kraljevski prijesto ovjenčan kraljevskom krunom. Kleopatra, koju je Oktavij vrlo želio živu uhvatiti i sačuvati za slavlje, dade sebi u košari među smokvama donijeti otrovnicu i nju je sama stavila na nadlakticu; kad je to doznao Oktavij, naložio je liječnicima, da stave lijek na ranu. Doveo je i Psiljane, da isišu otrov, ali uzalud. Mrtvoj Kleopatri dao je zajednički pokop s Antonijem.

7. Konačno se Oktavij, kad je pobijedio neprijatelje i sam osvojio vlast, pokazao velikodušnim. Sve je zatim u njega bilo puno blagosti i čovječnosti. Oprostio je mnogima, od kojih je često bio teško uvrijeđen; među ovima je bio Metel, jedan od Antonijevih zapovjednika. Kad je on stupao među zarobljenicima kao zaprljan i u žalobnim haljinama odjeven starac, prepoznao ga je njegov sin, koji bijaše pristao uz Oktavijevu stranku, i odmah je priskočio i zagrlio oca, pa ovako progovorio Oktaviju: »Moj je otac bio tebi neprijatelj; ja vojnik: nije on više zaslužio kaznu, nego ja nagradu. Stoga ili zapovjedi, da mene ubiju poradi njega, ili da on poradi mene živi. Razmisli, molim, što se od ovog dvoga bolje slaže s tvojim običajima«. Pošto je Oktavij malo bio u dvoumici, ganut samilošću poštedio je čovjeka sebi najkivnijega radi sinovih zasluga.

8. Oktavij se povrati u Italiju i uđe u slavlju u Rim. Tada dovršivši ratove po čitavom svijetu zatvori svojom rukom vrata Jana Dvoglavca, koja su prije toga bila samo dvaput zatvorena, prvi put pod kraljem Numom, drugi put poslije prvog punskog rata. Tad obuze sve zaborav na prošla zla, i narod je rimski uživao radost tadašnjeg mirnog stanja. Oktaviju su bile od senata iskazane najveće časti. Sam je bio nazvan Augustom (Uzvišeni) i u njegovu čast je mjesec Sekstil istim imenom prozvan, jer je tog mjeseca učinjen kraj građanskim ratovima. Rimski su vitezovi njegov rođendan uvijek kroz dan dva slavili; senat i cjelokupni narod rimski dadoše mu u najvećem sporazumu nadimak »otac domovine«. August plačući od veselja odgovori ovim riječima: »Polučio sam, što sam želio, i ne smijem drugo željeti nego to, da mogu ovu vašu slogu gledati do posljednjeg dana života«.

9. Protiv diktature, koju mu je narod velikom silom nudio, August se ogradio kleknuvši i zbacivši togu s ramena. Uvijek se žacao naziva »Gospodar« i ukazom je zabranio,

da mu ga se pridaje. Pače je ne jednom razmišljao o uspostavljenju republike, ali pomišljajući, da ni on kao privatan čovjek ne će biti bez pogibli, i da će republika biti izvrgnuta samovolji više ljudi, zadržao je vrhovnu vlast, ali je nastojao oko toga, da se nitko ne pokaje radi novog stanja. Dobro je i mislio i govorio također o onima, koje je iskusio kao protivnike. Jednm je zatekao jednog od unuka, gdje čita; pa kad je dječak prestrašen sakrio pod odjećom svezak Ciceronov, koji je držao u ruci, August je uzeo knjigu i odmah je povratio pa rekao: »Ovaj je muž, moj sinko, bio učen i rodoljub«.

10. Često je išao pješke po gradu i vrlo je ljubazno dočekivao one, koji su mu prilazili. Kad je stoga netko pružajući smjernu molbu od straha i počitanja ruku sad pružao sad natrag povlačio, August je šaleći se rekao: »Zar misliš, da daješ slonu as?« Jednom ga je susreo isluženi vojnik, koji je bio u pogibelji, jer je bio pozvan na sud, i zamolio je, da mu pomogne; August odmah izabere jednoga iz svoje pratnje za branitelja, da parca preporuči. Ali tad veteran poviče: »Ali ja nisam, kad si ti bio u pogibli za rata kod Akcija, tražio zamjenika, već sam se sam za tebe borio«, i ujedno pokaže ožiljke od rana. August porumeni i pođe, da ga zastupa na sudu.

11. Kad je August poslije pobjede kod Akcija unilazio u Rim, dotrči mu u susret među čestitarima neki zanatlija držeći gavrana, koga bješe naučio govoriti ovo: »Zdravo, Cezare, pobjedniče, imperatore«. August se začudi uslužnoj ptici i kupi je za dvadeset tisuća sestercija. Drug zanatlijin, koga nije zapalo ništa od one darežljivosti, izjavi Augustu, da onaj ima drugog gavrana, i zahtijevao je, da ga donesu. Kad je gavran bio donesen, izrekao je riječi, koje bijaše naučio: »Zdravo Antonije, pobjedniče, imperatore«. August se nije radi toga ništa razljutio, samo je naložio, da učitelj gavrana podijeli primljenu nagradu s drugom. Kad ga je slično pozdravila papiga, naloži je kupiti.

12. Potaknut tim primjerom, htio je neki postolar da nauči gavrana na jednak pozdrav; ali kad mu to baš nije polazilo za rukom, često je govorio ptici, koja mu nije odgovarala: »Propade trud i trošak«. Napokon počne gavran izgovarati kazivani pozdrav: čuvši ga August, kad je prolazio, odgovori: »Imam kod kuće dosta takvih pozdravljača«. Tad gavran doda i one riječi, kojima je običavao čuti gdje se gospodar tuži: »Propade trud i trošak«. Nato se August nasmije, i zapovjedi, da se ptica kupi za onoliko, za koliko dotad ne bijaše nijednu kupio.

13. Neki je Grčić običavao Augustu, kad je silazio iz palače, pružati nekakav počasni epigram. Kad je to često bez uspjeha

učinio, i kad je August vidio, da će isti to opet učiniti, svojom je rukom na papiru napisao kratak grčki epigram i poslao ga Grčiću, koji je dolazio njemu ususret. Onaj ga je čitajući počeo hvaliti i diviti se kako izražanjem lica i kretnjama tako i riječima. Kad je zatim pristupio k nosiljci, u kojoj je August bio nošen, spustio je ruku u siromašnu kesicu i izvadio malo denara, da ih dade caru; i rekao je, da bi dao više, kad bi imao. Kad su se svi nasmijali, August je pozvao Grčića i naložio, da mu se izbroji dosta velika svota novaca.

14. August nije odbio gotovo nikomu, koji ga je pozvao. Kad ga je dakle jednom netko primio na dosta mršav i gotovo svagdašnji ručak, samo je ovo šanuo: »Nisam mislio, da sam ti tako pouzdan prijatelj«. Kad je jednom ručao kod nekog Polijona, razbio je jedan od robova kristalnu posudu; Polijon odmah naloži, da ga uhvate, i neka ga, da ne pogine običnom smrću, bace murenama (morskim jeguljama), koje je u sebi imao golemi ribnjak. Dječak se otme iz ruku i pribjegne pred noge Cezarove, ne krateći se umrijeti, nego da ne postane hranom ribama. August uzbuđen neobičnom okrutnošću uzme nesretnog dječaka pod svoje okrilje. A kad nije od okrutnog muža mogao isposlovati oproštenje, naložio je, da k njemu donesu kristalne posude; sve je svojom rukom razbio; roba je pustio na slobodu i naložio, da se ribnjak zatrpa.

15. August je u nekom dvorcu bolestan provodio nemirne noći, jer mu je san prekidalo često pjevanje ćukovo. Budući da je pokazao, da bi se živo želio osloboditi od te neugodnosti, neki vojnik, vješt hvatanju ptica, dade ćuka uhvatiti i donese ga živa k Augustu, nadajući se silnoj nagradi. August mu naloži dati tisuću sestercija. Ali onaj držeći, da je nagrada odviše malo vrijedna, usudio se reći: »Volim, da živi«, i pustio je pticu. Caru nije nedostajao ni uzrok, da se srdi, ni moć, da ga kazni: ipak je August ovu uvredu ravnodušno podnio i dopustio, da čovjek nekažnjen ode.

16. August nije lako sklapao prijateljstvo, a sklopljena je postojano uzdržavao. Osobito je imao pouzdana prijatelja rimskog viteza Mecenata; ovaj se uvijek tako služio ugledom, što ga je uživao kod cara, da je koristio svima, kojima je mogao, a nije škodio nikomu. Divna je bila njegova vještina i sloboda, da gane Augustovo srce, kad je vidio, da je rasrđen. Jednom je August sudio, i činilo se, da mnoge kani osuditi na smrt: tada je Mecenat bio nazočan i pokušao je prodrijeti kroz mnoštvo onih, koji su naokolo stajali i približiti se sudačkoj stolici. Kad je to uzalud pokušao, napisao je na pločicu ove riječi: »Ustani napokon, krvniče«, i tu je pločicu dobacio Augustu. Pročitavši je August odmah je ustao, i nitko nije bio smrću kažnjen.

17. August je stanovao u ne baš prebogatoj kući, koja se nije isticala ni prostranošću ni kićenošću, i kroz više nego četrdeset godina ostao je u istoj spavaonici ljeti i zimi. I njegovo je pokućstvo bilo jedva građanske otmenosti. Ipak je on Rim, koji je prema veličini države slabo urešen zatekao; tako poljepšao, da se s pravom dičio, da ga ostavlja od mramora, koji je primio od cigle. Rijetko je nosio drugo odijelo osim onog, što su ga sašile žena, sestra, kći i unuke. Obuća mu je bila nešto poviša, da bi se činio viši, nego je bio. Jeo je malo i priprosto, najviše je vrlio kruh druge vrste i majušne ribice i zelene smokve.

18. August nije spavao više od sedam sati, a ni to neprekidno, već tako, da se u tom razmaku vremena triput ili četiriput budio. Ako nije prekinut san mogao nastaviti, pozivao je čitaće, dok ne bi zaspao. Kad je čuo, da neki senator običaje jako i tvrdo spavati, makar da ga tište dugovi, kupio je za veliku cijenu njegov dušek. Onima, koji su se čudili, reče: »Za san treba imati dušek, na kojem je mogao spavati čovjek, koji je toliko bio dužan«.

19. Konjaničke je i oružne vježbe na polju napustio odmah poslije građanskih ratova i najprije se zanimao za loptu i balon: doskora je, da odmori duh sad pecao ribe, sad se kockama s četiri broja i orasima igrao s majušnim dječacima, koje je ljupke po obličju i brbljavosti odasvud sakupljao. Kockanje ga je vrlo veselilo i to mu se pripisivalo u grijeh. Napokon je radi skršena zdravlja otišao u Kampanju, gdje je prepustio duh odmoru i nije se uzdržavao ni od kakve vrste veselja. Zadnjeg dana života zatražio je ogledalo i naložio, da mu počešljaju kosu, pa je upitao prijatelje koji su naokolo stajali, je li dosta okretno glumio životnog glumca; dodao je i običajni zaglavak. »Podignite buku i svi s veseljem plješčite«. Umro je u Noli u sedamdeset i šestoj godini.